

SOCIALINIS STATUSAS IR LYTIS: GELEŽIES AMŽIAUS RYTŲ LIETUVOS SOCIALINĖS ORGANIZACIJOS ANALIZĖ

LAURYNAS KURILA

Straipsnis skirtas Rytų Lietuvos pilkapių kultūrą palikusių visuomenių socialinės organizacijos tyrimui. Jame lyginamuoju principu analizuojami osteologiškai identifikuoti suaugusių vyrų ir moterų kapai. Tyrime apibrėžti statusą indikuojantys laidosenos elementai: pilkapio konstrukcija, kapo įranga, laidojimas individualiame arba grupiniame kape, naujame arba anksčiau supiltame pilkapyje, įkapių ir jų tipų skaičius, sąlyginė kompleksų vertė. Kapų apžvalga atskleidžia penkias tarpusavyje susijusias statuso dimensijas. Tai – lytis, amžius, įgyta padėtis, įgintas statusas ir chronologinė kaita.

Reikšminiai žodžiai: Rytų Lietuvos pilkapių kultūra, laidojimas, socialinė organizacija, statusas, lytis.

The article investigates the social organisation of the societies that left the East Lithuanian barrow culture. It makes a comparative analysis of osteologically identified adult male and female burials. The burial rite elements that indicate an individual's status were defined in the study: the construction of the barrow, the construction of the grave, burial in an individual or collective grave, burial in a new or previously created barrow, the number of artefacts, the number of artefact types, and the imputed value of the sets of grave goods. A survey of the burials reveals five interconnected status dimensions, namely sex, age, achieved status, ascribed status, and chronological change.

Keywords: East Lithuanian barrow culture, burial, social organization, status, gender.

IVADAS

Kiekvienos visuomenės socialinė organizacija yra sudėtinga sistema, susidedanti iš daugybės individualių socialinių identitetų: visuomeninės padėties, asmeninių savybių ir autoriteto, užsiėmimo, etniškumo, religijos, amžiaus ir t.t. Bet kuris visuomenės segmentas – socialinis asmuo – yra savotiškas tokių identitetų rinkinys. Įvairiausi socialiniai ryšiai tarp asmenų bei atskirų identitetų ir sudaro socialinės organizacijos visumą (Goodenough,

1965, 7–8). Skirtingi identitetai gali turėti įvairiausių reikšmę visuomenės socialinei struktūrai, priklausomai nuo jos politinės organizacijos, ekonominio modelio, ideologijos bei daugybės kitų veiksnių. Tačiau neabejotinai pats svarbiausias ir universaliausias individo padėtį visuomenėje bei socialinius ryšius lemiantis identitetas yra lytis. Visuomenės susiskirstymas į vyriškąjį ir moteriškąjį polių ir socialinių vaidmenų pasiskirstymas tarp vyrų ir moterų yra sąlygotas žmogaus biologijos bei psichologijos ir todėl universalus.

Analizuojant priešistorines visuomenes, lytis yra vienas iš nedaugelio archeologiniais metodais aiškiai užfiksuojamų identitetų. Socialinės organizacijos tyrinėjimuose lyginamoji vyrų ir moterų socialinio statuso ir socialinių vaidmenų analizė, ko gero, yra tinkamiausias metodinis principas. Ypač toks apibūdinimas tinka kalbant apie laidojimo paminklų, kuriuos galima laikyti labiausiai lytį indikuojančia archeologijos paminklų kategorija, analizę. Teoriniu lygmeniu lyties, kaip socialinei organizacijai esminio veiksnio ir išeities taško socialinių santykių tyrimams, reikšmė archeologijoje pabrėžiama gana aiškiai (Crass, 2001; Sullivan, 2001; Arnold, 2007). Tačiau konkrečių visuomenių socialinės organizacijos analizės neturi remiasi daugiau šių dienų supratimu apie socialinius lyčių vaidmenis arba joms trūksta lyginamojo elemento, nors kai kurie mėginimai į praeities visuomenes pažvelgti per lyties prizmę (Halsall, 1995, 75–163; Stoodley, 1999) atskleidžia tokių tyrimų perspektyvumą.

Lietuvos archeologijoje vyrų ir moterų socialiniai vaidmenys lyginamuoju principu analizuoti nedaug (Vaitkunsienė, 1985; Jovaiša, 1997, 24–38; Kurila, 2002; Simniškytė-Strimaitienė, 2004š, 36–42, 54–63, 89–95; Švelniūtė, 2005). Apskritai socialinių santykių tyrimai yra daugiausia nukreipti į politinių struktūrų formavimąsi ir evoliuciją, valstybingumo užuomazgas. Juose labiau orientuojamasi į kitus socialinius identitetus: ūkinę veiklą (pavyzdžiui, mėginama identifikuoti žemdirbių, amatininkų, pirklių sluoksnius), socialines klases (išskiriami diduomenės ir eilinių bendruomenininkų kapai). Tačiau neįvertinus lyties (taip pat ir amžiaus) reikšmės, praeities visuomenės socialinės organizacijos rekonstrukcija negali būti visavertė.

Šiame darbe, remiantis laidojimo paminklų medžiaga, aptariama Rytų Lietuvos pilkapių kultūrą (III/IV–XI/XII a.) palikusią visuomenių socialinė organizacija. Pagrindinis jo metodinis principas – osteologiškai identifikuotų vyrų ir moterų kapų atskyrimas ir įvertinimas pagal įvairius archeologinius kriterijus. Tokia analizė leidžia

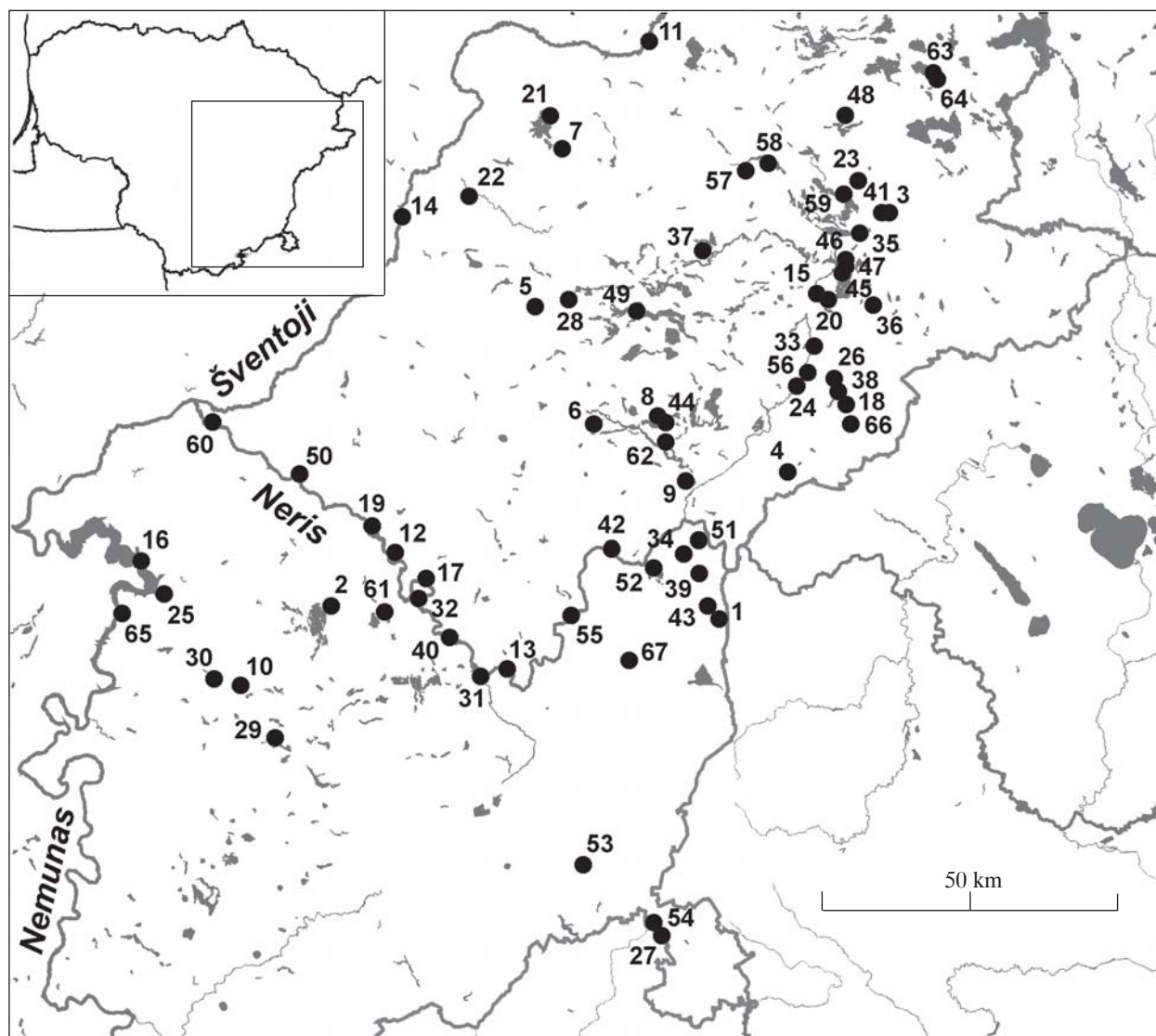
įžvelgti kai kuriuos subtilius socialinių santykių bruožus, o galbūt ir naujai pažvelgti į tokius didelio tyrėjų dėmesio susilaukiančius klausimus kaip tuometė politinė organizacija. Darbe siekiama atskleisti vyrų ir moterų statusą, reikšmę socialinėje organizacijoje, socialinius vaidmenis ir jų kaitą per visą Rytų Lietuvos pilkapių kultūros egzistavimo laikotarpį.

Pasirinkta temos formuluotė ir tyrimo metodika sąlygoja tam tikrą duomenų atranką. Darbo duomenų bazę sudaro tikrai osteologiškai ištirti kapai. Be to, dėl osteologinės analizės specifikos (osteologiškai įmanoma nustatyti tikrai subrendusio asmens lytį) jame tenka apsiriboti suaugusių asmenų kapų medžiaga. Panaši nesuaugusiųjų kapuose atsispindinčių socialinių santykių apžvalga jau pateikta anksčiau (Kurila, 2007b). Kartu su ja šis straipsnis sudaro geležies amžiaus Rytų Lietuvos socialinės organizacijos analizę, apimančią abi lytis, visas amžiaus grupes ir socialinius sluoksnius.

Darbo šaltinių specifika (naudojami duomenys iš daugelio pilkapyių, kurių nemaža dalis tyrinėti tikrai epizodiškai) lemia tyrimo objekto apibrėžimą. Fragmentiška ir statistiškai nepatikima kiekvieno laidojimo paminklo medžiaga neleidžia analizuoti socialinės organizacijos konkrečioje bendruomenėje. Tyrime tenka vadovautis prielaida, kad turimi griautinių ir degintinių kapų duomenys kaip visuma yra pakankamai reprezentatyvūs. Pateikiamos išvados sukuria tam tikrą apibendrintą vaizdą, savotišką teorinį visuomenės modelį (tiksliau – kelis skirtingų laikotarpių visuomenių modelius). Situacija kiekvienoje bendruomenėje, be abejo, galėjo būti skirtinga.

OSTEOLOGINĖ MEDŽIAGA IR TYRIMO METODAI, DEMOGRAFINIAI SKAIČIAVIMAI

Darbe remiamasi osteologiškai ištirtų kapų duomenimis. Iš viso turimi osteologinės analizės duomenys apie 425 kapus (72 griautinius ir 353 degintinius) iš 67 laidojimo paminklų (1 pav.; 1 lent.).

1 pav. Laidojimo paminklai, kurių duomenys naudojami tyrime (1 – Aleksandriškės–Pukštėnai, 2 – Alinka–Raistinė, 3 – Ažušilė, 4 – Baliuliai, 5 – Baltadvaris I, 6 – Degsnė–Labotiškės I, 7 – Diktarai, 8 – Dubingiai–Jutonys, 9 – Dvyliškis–Paraisčiai, 10 – Eitulionys, 11 – Galiniai–Užpaliai, 12 – Grabijolai–Žemaitiškiai II, 13 – Gudeliai–Lenkiškės, 14 – Jakšiškis–Knitiškiai, 15 – Kaltanėnai–Degutinė, 16 – Kapitoniškės, 17 – Karmaziniai, 18 – Kasčiukai, 19 – Kernavė, 20 – Kretuonys, 21 – Kriokšlys, 22 – Kurklių Šilas, 23 – Lauksteniai, 24 – Liūlinė III, 25 – Maisiejūnai, 26 – Mėžionys–Paulinavas, 27 – Mykoliškės–Tadaravas, 28 – Miškiškiai–Aktapolis, 29 – Moša–Naujasodai, 30 – Nemaitonys, 31 – Neravai–Grigiškės, 32 – Padūkštai, 33 – Paduobė–Šaltaliūnė III, 34 – Pakalniai I, 35 – Palūšė, 36 – Papiškės, 37 – Pašėkščiai, 38 – Peršaukštis–Kasčiukai II, 39 – Pilviškės, 40 – Popai–Vingeliai, 41 – Poviliškė, 42 – Pučkalaukis–Nemenčinė, 43 – Puntuzai I, 44 – Purviniškiai, 45 – Rėkučiai–Pakretuonė, 46 – Rėkučiai–Pavajuonis, 47 – Rėkučiai–Paversmys I, 48 – Rokėnai, 49 – Rudesė, 50 – Rusių Ragas–Žvalgakalnis, 51 – Santaka, 52 – Skersabalčiai I, 53 – Skubėtai, 54 – Stakai, 55 – Staviškės, 56 – Sudota I, IV, 57 – Tauragnai, 58 – Taurapilis I, 59 – Vaišniūnai–Medžiukalnis, 60 – Vanagiškės, 61 – Varlišės, 62 – Velianka–Žingiai, 63 – Vigodka–Dūkštas I, 64 – Vigodka–Dūkštas II, 65 – Visginai, 66 – Ziboliškė III, 67 – Žvirbliai).

1 lentelė. Osteologiškai ištirtų kapų ir identifikuotų individų skaičius pilkapynuose

Pilkapynas	Griautinių kapų		Degtinių kapų		Iš viso	
	kapų	individų	kapų	individų	kapų	individų
Aleksandriškės–Pukštėnai	–	–	5	5	5	5
Alinka–Raistinė	1	1	–	–	1	1
Ažušilė	–	–	9	12	9	12
Baliuliai	4	4	11	15	15	19
Baltadvaris I	–	–	1	1	1	1
Degsnė–Labotiškės I	–	–	1	1	1	1
Diktarai	11	12	–	–	11	12
Dubingiai–Jutonys	–	–	1	1	1	1
Dvyliškis–Paraisčiai	1	1	2	2	3	3
Eitulionys	5	9	3	3	8	12
Galiniai–Užpaliai	–	–	4	6	4	6
Grabijolai–Žemaitiškiai II	–	–	5	5	5	5
Gudeliai–Lenkiškės	–	–	13	13	13	13
Jakšiškis–Knitiškiai	–	–	12	13	12	13
Kaltanėnai–Degutinė	1	1	–	–	1	1
Kapitoniškės	–	–	19	22	19	22
Karmazinai	–	–	4	4	4	4
Kasčiukai	–	–	1	1	1	1
Kernavė	–	–	1	1	1	1
Kretuonys	–	–	47	60	47	60
Kriokšlys	5	5	–	–	5	5
Kurklių Šilas	–	–	3	4	3	4
Lauksteniai	–	–	4	6	4	6
Liūlinė III	2	2	–	–	2	2
Maisiejūnai	–	–	2	2	2	2
Mėžionys–Paulinavas	4	4	–	–	4	4
Mykoliškės–Tadaravas	–	–	1	1	1	1
Miškiškiai–Aktapolis	–	–	1	1	1	1
Moša–Naujasodai	–	–	1	1	1	1
Nemaitonys	1	1	1	1	2	2
Neravai–Grigiškės	–	–	48	59	48	59
Padūkštai	–	–	3	3	3	3
Paduobė–Šaltaliūnė III	1	1	34	44	35	45
Pakalniai I	2	2	5	5	7	7
Palūšė	–	–	2	3	2	3
Papiškės	2	2	2	3	4	5
Pašekščiai	7	7	–	–	7	7
Peršaukštis–Kasčiukai II	3	3	4	6	7	9
Pilviškės	1	1	–	–	1	1
Popai–Vingeliai	–	–	6	9	6	9
Poviliškė	–	–	1	3	1	3
Pučkalaukis–Nemenčinė	–	–	1	1	1	1
Puntuzai I	1	1	–	–	1	1
Purviniškiai	–	–	1	1	1	1
Rėkučiai–Pakretuonė	–	–	3	4	3	4
Rėkučiai–Pavajuonis	2	2	–	–	2	2
Rėkučiai–Paversmys I	–	–	1	2	1	2

1 lentelės tęsinys

Pilkapynas	Griautinių kapų		Degintinių kapų		Iš viso	
	kapų	individų	kapų	individų	kapų	individų
Rudesa	–	–	1	2	1	2
Rokėnai	2	3	–	–	2	3
Rusių Ragas–Žvalgakalnis	–	–	2	2	2	2
Santaka	3	3	7	7	10	10
Skersabaliai I	–	–	2	2	2	2
Skubėtai	–	–	1	1	1	1
Stakai	–	–	3	6	3	6
Staviškės	–	–	2	2	2	2
Sudota I, IV	–	–	13	15	13	15
Tauragnai	–	–	1	1	1	1
Taurapilis I	1	1	–	–	1	1
Vaišniūnai–Medžiukalnis	–	–	1	1	1	1
Vanagiškės	–	–	2	7	2	7
Varlišškės	–	–	21	23	21	23
Velianka–Žingiai	–	–	5	7	5	7
Vigodka–Dūkštas I	–	–	4	5	4	5
Vigodka–Dūkštas II	–	–	8	11	8	11
Visginai	2	2	–	–	2	2
Ziboliškė III	–	–	1	1	1	1
Žvirbliai	10	10	16	19	26	29
Iš viso:	72	78	353	436	425	514

Tai sudaro apie 35% visų tyrinėtų ir dokumentuotų Rytų Lietuvos pilkapių žmonių kapų. Šiuose kapuose identifikuoti mažiausiai 514 asmenų palikai (78 – griautiniuose ir 436 – degintiniuose kapuose). Daugiausia duomenų turima iš Neravų–Grigiškių (48 kapai), Kretuonių (47 kapai), Paduobės–Šaltaliūnės III (35 kapai), Žvirblių (26 kapai), Varliškių (21 kapas), Kapitoniškių (19 kapų), Baliulių (15 kapų) pilkapynų.

Palaidotų asmenų amžiui mirties metu nustatyti remtasi kaukolės skliauto siūlių sukaulėjimo laipsniu (Meindl, Lovejoy, 1985; Ubelaker, 1989, 83–84), dantų dygimu (Brothwell, 1981, 64; Ubelaker, 1989, 63–65) ir nusidėvėjimu (Brothwell, 1981, 71–72; Richards, Miller, 1991; Mays, 2002), iškritusių dantų skaičiumi (Rösing, Kvaal, 1998, 448), ilgųjų kaulų epifizų sukaulėjimu (Brothwell, 1981, 66–68; Mays, 1998, 47–49), slankstelių kūnų apofizų sukaulėjimu ir osteochondrozės lygiu (Snodgrass, 2004), dubenkaulio gaktine sąvarža (Gilbert, McKern, 1973; Katz, Suchey, 1986).

Daugiau ar mažiau tiksliai nustatytas 510 individų amžius. Visi individualūs palaikai suskirstyti į šešias amžiaus grupes: 0–1 m., 1–5 m., 5–12 m., 12–20 m., 20–40 m. ir per 40 m. Tik dvi paskutiniosios iš jų (sąlyginai pavadintos jauno suaugusiojo ir pagyvenusio asmens amžiaus grupėmis) patenka į suaugusiųjų kategoriją. Tokių suaugusiųjų palaičių skirstymą sąlygoja osteologinės analizės metodikos specifika – vyresnių individų amžių dažniausiai įmanoma nustatyti tiksliai labai apytiksliai.

Iš viso kapuose identifikuoti mažiausiai 352 suaugusių (vyresnių nei 18–20 m. amžiaus) asmenų palaikai. Apskaičiuotas tikėtinas suaugusių individų skaičius (išsamiau apie skaičiavimo metodiką žr. Kurila, 2007a, 5) yra 379,8 – 73,9% visų palaidotų asmenų. Mažiausiai 159 iš jų priklauso 20–40 m. amžiaus grupei (tikėtinas skaičius 272,0 – 52,9%), mažiausiai 70 – per 40 m. amžiaus grupei (tikėtinas skaičius 107,8 – 21,0%). Taigi jauno suaugusiojo amžiaus grupėje mirė

daugiau nei pusė visų palaidotų asmenų. Tiesa, turint omenyje tai, kad kūdikių kapų skaičius greičiausiai neatspindi tikrojo jų mirtingumo (Kurila, 2007b, 98–99), realus mirusiųjų šioje amžiaus grupėje nuošimtis turėtų būti mažesnis – apie 40–42%. Mirties tikimybė jauno suaugusiojo amžiaus grupėje buvo didesnė nei visose ankstesnėse ($q_{20-40}=0,72$). Sulaukusiam 20 m. amžiaus asmeniui tikimybė išgyventi iki 40 m. tebuvo 28,4%, o vidutinė numatoma gyvenimo trukmė (e^0_{20}) – 15,7 m. (visa gyvenimo trukmė 35,7 m.). Reikia manyti, daugiausia suaugusių žmonių mirdavo būdami 30–40 m. amžiaus.

Palaidotų asmenų lytis buvo nustatoma daugiausia pagal kaukolės kaulų (Acsádi, Nemeskéri, 1970, 88; Walker, 1994, 19–20) ir dubenkaulio (Phenice, 1969; Ubelaker, 1989, 53–54; Walker, 1994, 16–18) morfologiją, kai kurių kaulų matavimus (Piontek, 1985, 215). Osteologinis lyties nustatymas ne visuomet yra vienodai patikimas, kiekvienu konkrečiu atveju analizės patikimumas ir klaidos tikimybė yra individuali. Archeologijos paminkluose randama osteologinė medžiaga, ypač kremuota, šia prasme yra ne visuomet informatyvi (Gejvall, 1969, 477; Holck, 1997, 54; Meindl ir kt., 1985; Đurić ir kt., 2005). Klaidingo lyties nustatymo atvejai gali iškreipti kai kuriuos tyrimo rezultatus. Todėl darbe daugiausia dėmesio koncentruojama į statistiškai išryškėjančias tendencijas.

Mirusieji suskirstyti į penkias sąlygines grupes: vyras, tikėtinai vyras, neaiški lytis, tikėtinai moteris, moteris. Tolimesniuose skaičiavimuose individai, kurių lytis nustatyta, pagal analizės patikimumą neklasifikuoti. Daugiau ar mažiau patikimai nustatyta 247 suaugusių asmenų lytis (39 griautiniuose ir 208 degintiniuose kapuose). Identifikuoti mažiausiai 128 (51,8%) vyrų (19 griautiniuose ir 109 degintiniuose kapuose) ir mažiausiai 119 (48,2%) moterų (20 griautiniuose ir 99 degintiniuose kapuose) palaikai. Dar mažiausiai 105 suaugusių asmenų (7 griautiniuose ir 98 degintiniuose kapuose) lytis liko nenustatyta. Palaidotų

vyrų ir moterų santykis yra 1,076. Tikėtina, kad identifikuotų vyrų ir moterų palaikų santykį kiek iškreipia osteologinės analizės metodikos specifika. Moterų kaulai (ypač – degintiniuose kapuose) yra sunkiau atskiriami nuo paauglių palaikų. Įvertinus šią aplinkybę, realus vyrų ir moterų palaikų santykis turėtų būti apie 0,985–1,024.

Ryškiau skiriasi vyrų ir moterų skaičius penktojoje ir šeštojoje amžiaus grupėse. Apskaičiuotas tikėtinas vyrų palaikų skaičius 20–40 m. amžiaus grupėje yra 81,9 (48,0%), moterų – 88,6 (52,0%), tuo tarpu per 40 m. amžiaus grupėje – atitinkamai 46,1 (60,2,0%), ir 30,4 (39,8%). Identifikuotų vyrų ir moterų palaikų santykis nuo 0,924 jauno suaugusiojo amžiaus grupėje pakinta iki 1,515 pagyvenusio asmens amžiaus grupėje. Numatoma vidutinė sulaukusių 20 m. amžiaus vyrų gyvenimo trukmė (e^0_{20}) buvo 17,2 m. (visa gyvenimo trukmė 37,2 m.), moterų – 15,1 m. (visa gyvenimo trukmė 35,1 m.). Išgyvenę vaikystę ir paauglystę vyrai gyveno ilgiau nei moterys ir dažniau sulaukdavo vyresnio amžiaus. Jauno suaugusiojo amžiaus grupėje vyrų mirties tikimybė ($q_{20-40}=0,64$) buvo gerokai mažesnė nei moterų ($q_{20-40}=0,74$). Taigi Rytų Lietuvos pilkapių kultūrą palikusiose visuomenėse išvelgiamas daugumai ikiindustrinių visuomenių būdingas demografinis reiškinys – ilgesnė vyrų gyvenimo trukmė (Acsádi, Nemeskéri, 1970, 291–301; Česnys, Balčiūnienė, 1988, 69–72; Mays, 1998, 71; Šlaus, 2000, 197; Jankauskas, 2001, 40; Alesan ir kt., 1999, 290; Loe, Robson-Brown, 2005, 43–46; Zariņa, 2005, 206–209).

TEORINIS IR METODINIS TYRIMO PAGRINDAS

Dėl laidojimo būdo ir socialinio statuso ryšio egzistavimo šiuolaikėje archeologijoje didesnių diskusijų nekyla, skirtingai nei dėl tokio ryšio pobūdžio. Archeologijos literatūroje šiuo klausimu galima išskirti du pagrindinius požiūrius. Tiesa,

reikšmingi skirtumai tarp jų išryškėja tikrai teoriniu lygmeniu. Tuo tarpu konkretūs tyrimai dažniausiai atspindi tam tikrą tarpinę poziciją, kiekvienam autoriui savaip adaptuojant įvairius kraštutinių koncepcijų bruožus. Be to, abi teorines kryptis vargu ar galima laikyti konkuruojančiomis tikrąja to žodžio prasme. Tai veikiau – vienas kitą papildantys, skirtingas laidojimo paminklų socialines potekstes akcentuojantys modeliai.

Tiesioginio ryšio tarp laidosenos ir socialinio statuso koncepcija būdinga procesualistinei archeologijos tradicijai. Pagrindinė didelėje išsakytų požiūrių įvairovėje išryškėjanti idėja – laidojimo būdas atspindi laidojamo asmens statusą, o laidosenos įvairovė rodo socialinės organizacijos kompleksškumą (Saxe, 1970š; Binford, 1971; O’Shea, 1984; Rothschild, 1990). Statusą laidojant galima pademonstruoti daugybe būdų: įkapėmis, laidojimo pobūdžiu, kapo vieta, konstrukcija ir t.t. Archeologo uždavinys yra nustatyti socialiniu požiūriu reikšmingus laidosenos bruožus ir jų įvertinimo metodus. Tikslu tyrimo metodika leidžia išžvelgti subtilius, tikrai statiškai pastebimus laidosenos skirtumus ir įvairias socialines tendencijas. Tam daugiausia naudojamas dedukcinis metodas. Svarbiu tyrimo objektu laikomas visuomenės socialinio išsivystymo lygmuo, įgimto ar įgyto statuso vaidmuo socialinėje organizacijoje (Peebles, Kus, 1977).

Šią teorinę kryptį geriausiai apibendrina iki šiol įvairiais pavidalais plačiai taikomas išeikvotos energijos modelis (Tainter, 1978). Jo esmė – laidodama aukštesnio statuso individą bendruomenė yra pasirengusi išeikvoti daugiau išteklių (materialinių gėrybių, darbo sąnaudų, sugaišto laiko). Laidoseną metodiškai įvertinus per išeikvotos energijos prizmę, statusas, įvairūs socialiniai identitetai ar socialinė nelygybė tampa matematiškai išmatuojamais dydžiais.

Socialinė organizacija suvokiama kaip reguliuojama tam tikrų socialinių dėsnių. Tokios socialinės realijos kaip siekis įgyti aukštesnį statusą,

jį įtvirtinti ir pademonstruoti, skirtingi socialiniai lyčių ir amžiaus grupių vaidmenys ir t.t. yra universalios. Panašūs socialiniai reiškiniai bei jų išraiškos laidojimo ritualuose gali egzistuoti tarpusavyje nesusijusiose visuomenėse. Tokia teorinė nuostata mokslui atveria plačias lyginamojo metodo taikymo galimybes.

Postprocesualistinė archeologijos kryptis, nors ir neneigia laidojimo papročių socialinių implikacijų, kritikuoja požiūrį į socialinę organizaciją kaip į sistemą, priklausomą nuo dėsnių, o ne nuo atskirų individų. Pagrindine šios kritikos nuostata galima laikyti savaime suprantamą, tačiau toli gražu ne visuomet archeologų iki galo suvokiamą tiesą, kad laidojimas yra ne pačių mirusiųjų, o juos į amžinąjį gyvenimą išlydinčių gyvųjų veiklos sfera. Per laidojimo apeigas visuomenė gali išreikšti sau aktualias socialines normas ar įtvirtinti siekius, kurie nebūtinai visuomet sutampa su socialine realybe. Tarp žmogaus ir archeologui prieinamų jo veiklos materialinių išraiškų egzistuoja simbolinės reikšmės ir ideologija. Individas nėra pasyvus socialinės organizacijos segmentas, o ją savaip kuriantis elementas. Kiekviena visuomenė ar kiekvienas jos narys gali laidojimo rituale savaip užkoduoti socialiniu požiūriu reikšmingą informaciją. Taigi kiekvienas laidosenos elementas gali įgyti įvairių simbolių prasmę, priklausomai nuo kultūrinio konteksto, nusistovėjusių papročių, požiūrio į mirusiuosius ar pačią mirtį. Todėl archeologas privalo atskleisti ne analizuojamo papročio formą, o turinį (Hodder, 1982, 195–204; Parker Pearson, 1982; Morris, 1991; O’Shea, 1995, 126–127; Barrett, 1996, 394–395; Oestigaard, Goldhahn, 2006).

Šis požiūris atkreipė dėmesį į kiekviename archeologinio pažinimo etape sutinkamą daugybę išlygų. Kiekvienos visuomenės kultūros ir mentaliteto savitumai negali būti ignoruojami taikant palyginamąjį metodą. Naujai pažvelgus į išeikvotos energijos modelį, atskleista nemažai jo trūkumų (Wason, 1994, 76–80), tačiau jo reikšmė apskritai nepaneigta.

Minėtos teorinės pozicijos, nors iš pažiūros ir labai skirtingos, turi ir nemažai bendrų bruožų. Iš esmės jos yra orientuotos į skirtingus archeologinio pažinimo proceso elementus: į tyrimo metodiką ir į rezultatų interpretaciją. Realybėje joks socialinės organizacijos tyrimas nėra įmanomas be apibrėžtos metodikos ir vienaip ar kitaip adaptuoto išėkvotos energijos modelio, o rezultatų niekada neriboja vien skaičių išraiškos, pamirštant simbolines laidojimo ritualų prasmes. Kiekvienu atveju tyrimo metodiką ir teorinę poziciją lemia naudojamos archeologinės medžiagos pobūdis. Šiame darbe taip pat mėginama taikyti įvairius metodinius principus ir, kiek įmanoma, interpretuoti medžiagą kultūriniame kontekste, neatmetant nei dėsningo socialinių reiškinių universalumo, nei galimų ideologijos sąlygotų individualių bruožų.

Kiekvienoje visuomenėje savitos laidojimo tradicijos, gamtinė ar kultūrinė aplinka gali lemti skirtingą laiko, darbo ar materialių išteklių išėkvojimą. Universalaus laidosenos ir socialinio statuso ryšio modelio apibrėžti neįmanoma. Rytų Lietuvos pilkapių kultūros socialinės organizacijos tyrimui pasirinkti pagrindiniai laidojimui išėkvotos energijos įvertinimo kriterijai. Pirmiausia tai – pilkapių ir kapų konstrukcijos elementai, kurie reikalavo skirtingų laiko ir darbo sąnaudų bei, tikėtina, atspindi skirtingos trukmės ir sudėtingumo ritualus. Kiekviename ritualo elemente galėjo glūdėti simbolių poteksių įvairovė, tačiau laidoseną adekvačiai įvertinti įmanoma tiktai pagal sugaištą laiką ir darbo sąnaudas. Daugiau bendruomenės pastangų reikalavusios apeigos laikytinos aukštesnio statuso ženklu. Tai – didesnis, sudėtingesnis konstrukcijos pilkapis, sudėtingesnė kapo įranga, laidojimas individualiame (ne grupiniame) kape, naujame (ne anksčiau supiltame) pilkapyje. Sudėtingesnės apeigos taip pat rodo didesnės dalies bendruomenės, kuriai mirusiojo netektis yra reikšminga, įsitraukimą į laidotuvių ritualo organizavimą.

Laidotuvių ritualo išskaidymas į elementus leidžia naudoti sąvokas „aukštesnis statusas“ ir „že-

mesnis statusas“, tačiau statuso gradacija yra jau gilesnių studijų uždavinys. Dažniausiai nėra sudėtinga išskirti kraštutinius – daugiausiai arba mažiausiai sąnaudų reikalaujančius laidojimo atvejus, tikėtina, atspindinčius aukščiausią ir žemiausią statusą. Tačiau egzistuoja daugybė tarpinių laidosenos variantų, kuriuos skirstant pagal sunaudotus išteklius prisiimama didelė spekuliatyvumo rizika. Be to, ne visi kapo konstrukcijos elementai gali būti vienodai sėkmingai naudojami tyrime. Kai kurie kriterijai (pavyzdžiui, akmenų konstrukcijos) dėl ryškių regioninių skirtumų gali būti reikšmingi tik viename paminkle ar nedideliame mikroregione, kiti (duobių gylis, skirtingo dydžio pilkapiai) yra sunkiai įvertinami dėl žinių apie buvusį darbo našumą trūkumo. Dalis laidosenos bruožų (kūno orientacija, padėtis kapo duobėje, pilkapio padėtis pilkapyne, atstumas nuo aukščiausio statuso asmenų kapų ir t.t.), tikėtina, gali būti susiję su mirusiojo statusu, tačiau jų neįmanoma įvertinti išėkvotos energijos prasme. Kremavimą, kaip daugiau darbo reikalaujantį ritualą, biritualizmą praktikuojančiose bendruomenėse teoriškai galima sieti su aukštesniu statusu. Tačiau praktiškai Rytų Lietuvos pilkapyuose laidojimo būdo kaitos momentas paprastai yra sunkiai apčiuopiamas.

Įkapių kompleksas, kaip statuso išraiška, yra svarbus dviem aspektais. Vertingesnės įkapės atspindi didesnę laidojamo asmens turta, taip pat bendruomenės nuostatą paaukoti didesnę jo dalį mirusiajam. Brangios įkapės gali būti ir laidotuves rengiančios šeimos ar giminės statuso kitų bendruomenės narių atžvilgiu išraiška. Įkapių kompleksas vertintinas kiekybiniu ir kokybiniu požiūriu. Aukšto statuso ženklu reikėtų laikyti ne tik brangesnes, bet ir ryškesnio simbolinio turinio, mažiau praktiškas, rečiau buityje pritaikomas įkapes.

Vis dėlto įkapių kompleksą naudojant kaip socialinio statuso indikatorių, susiduriama tam tikrais sunkumais. Įvairių dirbinių ar medžiagų vertės ir simbolinės prasmės skirtingais laikotarpiais

galėjo būti labai nevienodos. Ši aplinkybė apsunkina metodiską analizę chronologiniu aspektu. Be to, pats įkapės vertės apibrėžimas yra labai sudėtingas. Šiame darbe remiamasi trimis įkapių komplekso įvertinimo parametrais. Bendras daiktų skaičius daugeliu atvejų, ypač – aptariant tipinius ir neįvairius kompleksus, yra tinkamas kriterijus. Tačiau juo remiantis tenka vadovautis klaidinga prielaida, kad visų dirbinių vertė yra apytikriai vie-

noda (pavyzdžiui, kalavijo ir žiedo). Įkapių tipų skaičius (Hedeager, 1992, 104–105) atspindi ne bendrą kapo turtingumą, o komplekso įvairovę. Socialinių santykių tyrinėjimams šis metodo bruožas yra labai svarbus. Sudėtingas, daugiasluoksnis identitetas ar statusas gali būti išreikštas nebūtinai gausiomis, tačiau įvairiomis įkapėmis. Vis dėlto, kai kuriais atvejais metodas gali turėti aki-vaizdžių trūkumų (pavyzdžiui, trys ietigaliai bus

2 lentelė. Įkapių sąlyginės vertės

Įkapė	Kompleksų skaičius	Įkapių tipų skaičius visuose kompleksuose	Sąlyginė įkapės vertė
Peilis	287	971	0,78
Yla	136	447	0,76
Adata	10	33	0,76
Pjautuvas	30	116	0,89
Verpstukas	150	437	0,67
Galąstuvus	7	46	1,52
Skiltuvas	7	30	0,99
Pincetas	5	32	1,48
Šukos	2	11	1,24
Geriamasis ragas	2	14	1,62
Žąslai	5	14	0,65
Balnakilpė	2	11	1,27
Pentinas	6	30	1,16
Kalavijas	6	43	1,65
Ietigalis	198	719	0,84
Kirvis	196	704	0,83
Antskydis	34	165	1,12
Sagtis	166	598	0,83
Grandys (žalvarinės, geležinės)	31	130	0,97
Apgalvis	4	21	1,21
Antsmilkinis	25	88	0,81
Antkaklė	101	407	0,93
Lankinė segė	56	245	1,01
Pasaginė emaliuota segė	3	14	1,08
Pasaginė segė (vėlyvų tipų)	21	98	1,08
Smeigtukas	18	70	0,90
Apyrankė	153	539	0,81
Žiedas	134	509	0,88
Žvangučiai, varpeliai	16	64	0,93
Įvijos	117	420	0,83
Cilindrėliai	16	64	0,93
Kabučiai (gintaro, metalo)	7	32	1,06
Karoliai (stiklo, gintaro, metalo ir kt.)	85	304	0,83
Keramika (puodai, šukės)	59	180	0,71

3 lentelė. Įkapių tipų koreliacija su vyriška arba moteriška lytimi (1 – ryški koreliacija, 2 – neryški, tik statistiškai pastebima arba negausiais duomenimis pagrįsta koreliacija)

Įkapė	Vyras		?	Moteris	
	1	2		1	2
Kalavijas	+				
Kirvis	+				
Ietigalis	+				
Skydas	+				
Pentinas	+				
Žašlai	+				
Balnakilpė	+				
Botkotis	+				
Peilis		+			
Yla				+	
Adata				+	
Pjautuvas (ankstyvas, atriestu smaigaliu)				+	
Pjautuvas (vėlyvas)	+				
Verpstukas				+	
Galastuvas	+				
Skiltuvas	+				
Pincetas	+				
Geriamasis ragas	+				
Šukos				+	
Sagtis (visų/neaiškių tipų)		+			
Sagtis („B“ formos, ovalinė, keturkampė, keturkampė profiliuotais šonais)		+			
Sagtis (sidabrinė, sidabrinė auksuota)		+			
Grandis			+		
Apgalvis, antsmilkinis				+	
Stiklo, gintaro, metaliniai karoliai, kabučiai				+	
Antkaklė (III/IV–VI/VII a. kapuose)					+
Antkaklė (VII/VIII–XI/XII a. kapuose)				+	
Aprankė (visų tipų)				+	
Žiedas (visų/neaiškių tipų)					+
Žiedas (įvijinis)			+		
Žiedas (juostinis, išplatinta priekine dalimi)				+	
Smeigtukas (suplota galvute, lazdelinis)		+			
Lankinė segė (aukštu liemenėliu, Pilvinių, Vilconių tipo ir t.t.)	+				
Lankinė segė (palenкта kojele)				+	
Pasaginė emaliuota segė					+
Pasaginė segė (vėlyvojo geležies amžiaus)		+			
Įvijos, cilindriškai, žvangučiai, varpeliai				+	
Papuošalų fragmentai					+
Keramika (puodai, pavienės šukės)					+

laikomi pagal vertę tolygiais vienu). Siekiant įkapių vertes indeksuoti ir priartinti prie tikėtina realiu, kaip tinkamiausias Rytų Lietuvos pilkapių kultūros medžiagai, pasirinktas įkapių tipų koreliacijos su kompleksu įvairove metodas (Hodson,

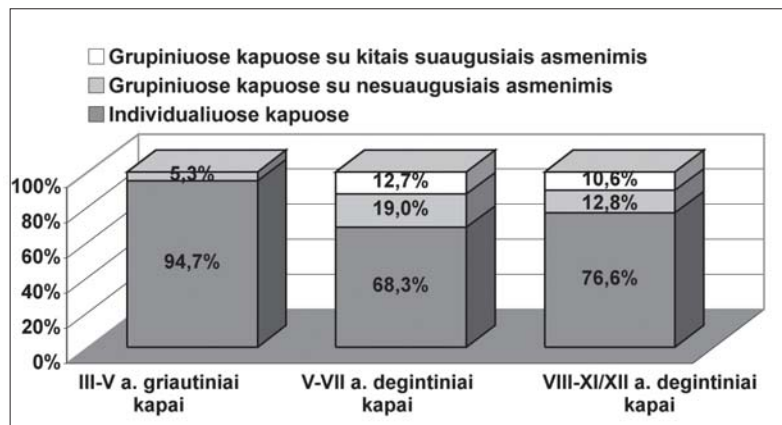
1977, 406). Jo esmė – dirbinio vertė yra tuo didesnė, kuo didesnės įkapių įvairovės kompleksuose jis aptinkamas. Dirbinių vertėms nustatyti pasinaudota 804 griautinių ir degintinių žmonių kapų, kuriuose buvo bent viena įkapė, duomenimis. Kiekvienam

įkapių tipui nustatyta sąlyginė vertė (2 lent.). Žinoma, gauti rezultatai negali atspindėti tikrųjų dirbinių verčių proporcijų (pavyzdžiui, kalavijo ir verpstuko sąlyginės vertės skiriasi tik 2,46 karto). Sąlyginės vertės apskaičiavimas tik pakoreguoja įkapių skaičiaus analizę, tačiau negarantuoja visiško tyrimo objektyvumo. Daugelis įkapes vertės aspektų (forma, ornamentas, medžiaga, svoris, gamybos vieta, chronologiniai skirtumai, radimo aplinkybės ir t.t.) lieka tyrėjo interpretacijai.

Kitas socialinės organizacijos tyrimui svarbus uždavinys yra įkapių sąsajų su vyriška ar moteriška lytimi apibrėžimas. Pastaruoju metu išplėtoti kapų su priešingos lyties įkapėmis tyrimai (Lucy, 1997; Weglian, 2001; Simniškytė, 2007) verčia kiek suabejoti tokių sąsajų patikimumu. Nors apskritai lyties nustatymas pagal įkapes yra plačiai taikomas metodas, tačiau iškyla kai kurių problemų (Hallsall, 1995, 80–81; Stoodley, 1999, 24–52; Effros, 2000). Įkapių ir lyties ryšys neturėtų būti laikomas aksioma, remiantis kitų visuomenių analogijomis ar šių dienų supratimu. Siekiant patikimai įvertinti galimybes nustatyti palaidoto asmens lytį pagal kape rastus dirbinius, atlikti dvejoji skaičiavimai. Dirbinių tipų sąsajoms nustatyti statistiškai analizuotas (Pearson'o koreliacijos koeficientas) 321 ne mažiau nei trijų tipų įkapių kompleksas. Siekiant patikrinti įkapių ryšius su biologine lytimi, apskaičiuotas dirbinių tipų dažnumas osteologiškai identifikuotuose suaugusių vyrų ir moterų kapuose. Apibendrinus gautus rezultatus, apibrėžtos daugiau ar mažiau tikėtinos įkapių, kaip lyties indikatorius, reikšmės, taikytinos būtent Rytų Lietuvos pilkapių kultūrai (3 lent.). Medžiagos analizei, kaip patikimesnis kriterijus, pagrindiniu išėjimo tašku pasirinkta osteologiškai nustatyta lytis.

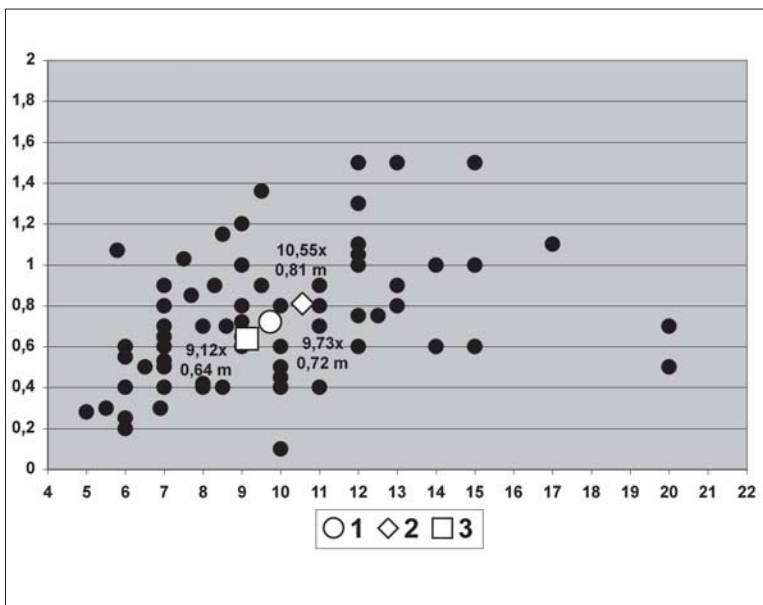
VYRŲ KAPAI

Iš 128 suaugusių vyrų mažiau nei ketvirtadalis (31; 24,2%) buvo palaidoti grupiniuose kapuose kartu su kitais asmenimis: su nesuaugusiais asmenimis (17–19 atvejų), suaugusiomis moterimis (7–9 atvejai), suaugusiais nenustatytos lyties asmenimis (4 atvejai), nenustatytos lyties suaugusiuoju ir nesuaugusiu asmeniu (1 atvejis), dviem suaugusiomis moterimis(?) ir dviem nesuaugusiais asmenimis (1 atvejis). Įvairaus amžiaus vyrai apytiksliai vienodai dažnai laidoti ir grupiniuose, ir individualiuose kapuose. Didžiausi grupinės laidosenos mastai buvo I tūkstantmečio viduryje – trečiajame ketvirtyje, nors ji praktikuota ir kitais laikotarpiais (2 pav.).

2 pav. Vyrų laidojimo grupiniuose kapuose mastai atskirais laikotarpiais.

Laikant laidojimą grupiniame kape žemesnio statuso požymiu, būtina turėti omenyje, kad toks teiginys yra nebūtinai taikytinas visų kape palaidotų individų atžvilgiu. Apskritai grupiniuose kapuose Rytų Lietuvos pilkapiuose identifikuojami daugiausia vaikų palaikai. Reikia manyti, tai atspindi žemesnį šios amžiaus grupės asmenų socialinį statusą. Vaikų laidojimo apeigos greičiausiai buvo paprastesnės ir trumpesnės. Galbūt neretai jos visai nerengtos, o vaikų palaikai būdavo užkasmami pilkapyje tik tai vėliau, laidojant kitą asmenį (Kurila, 2007b, 101). Todėl grupinės suaugusių

3 pav. Pilkapių su vyrų kapais skersmuo (x) ir aukštis (y) metrais (vidutiniai matmenys: 1 – pilkapiiai su visų vyrų kapais, 2 – pilkapiiai su 20–40 m. amžiaus vyrų kapais, 3 – pilkapiiai su vyresnių nei 40 m. amžiaus vyrų kapais).

vyrų ir nesuaugusiųjų laidosenos nereikėtų viena-reikšmiškai laikyti žemesnio statuso išraiška. Ją galima interpretuoti ir kaip apeigas, kurių metu žemesnio statuso asmens (vaiko) palaikai palaidojami kartu su aukštesnio statuso asmeniu (vyru). Suaugusių vyrų laidojimas grupiniuose kapuose su kitais suaugusiais nebuvo būdingas ritualas. Tokiuose kapuose buvo palaidoti vos 10–12% vyrų. Šiuos kapus galima laikyti labiau tikėtina žemesnio statuso ritualine išraiška. Kita vertus, nedidelį grupinės laidosenos mastą įmanoma paaiškinti ir kitomis priežastimis – vienalaikė kelių asmenų mirtimi nuo ligų ar epidemijų, smurto ir kita.

Pilkapiiai, kuriuose rasta vyrų kapų, buvo palyginti dideli. Vidutiniai jų matmenys kiek didesni už sampilus su vaikų ar moterų kapais. Kai kurie pilkapiiai, kuriuose buvo palaidoti suaugę vyrai, išsiskyrė dideliais matmenimis: Sudotos I pilk. 5(28) (Semėnas, 2005, 74), Paduobės–Šaltaliūnės III pilk. 17 (Steponaitis, 2007, 132), Galinių–Užpalių pilk. 1 (Simniškytė, 2000, 199), Neravų–Grigiškių pilk. 30 (Kuncienė, 1976š, 18), Dvyliškio–Paraisčių

pilk. 1(11) (Šimėnas, 1998, 162), Taurapilio I pilk. 5 (Tautavičius, 1981, 20). Apskritai sampilų matmenų įvairovė yra didelė. Ryškiai skiriasi ir pilkapių su skirtingo amžiaus vyrų kapais matmenys. Sampilai, kuriuose rasti 20–40 m. amžiaus vyrų kapai, buvo vidutiniškai gerokai didesni už pilkapius su vyresnių nei 40 m. amžiaus vyrų kapais (3 pav.). Pilkapiiai su grupiniais vyrų ir kitų asmenų kapais buvo vidutiniškai tik šiek tiek mažesni.

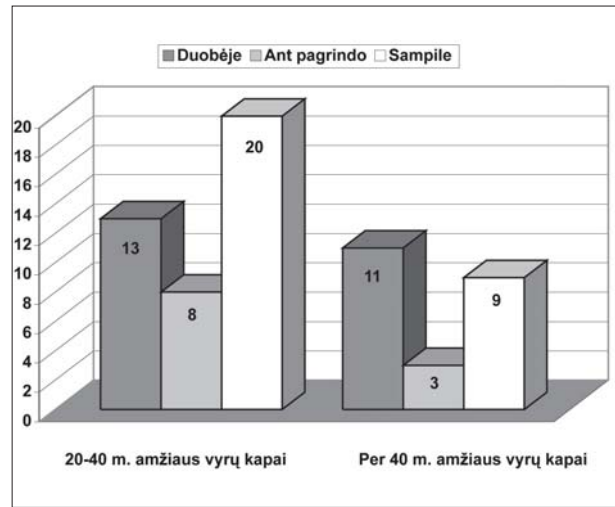
Keli pilkapiiai, kuriuose buvo palaidoti suaugę vyrai, išsiskyrė sudėtingesne ir daugiau darbo sąnaudų reikalaujančia konstrukcija. Pavyzdžiui, Sudotos IV pilk. 1 buvo apjuostas labai stambių akmenų vainiku (Štavičius, 1998, 47). Paduobės–Šaltaliūnės III pilk. 17 buvo supiltas kelias etapai. Iš pradžių aplink kapą buvo iškastos penkios duobės. Vėliau, atlikus kažkokias apeigas, jų vietoje piltas sampilas (Steponaitis, 2007, 133). Panašių apeigų pėdsakų užfiksuota ir keliuose kituose pilkapiuose su vyrų kapais: Taurapilio I pilk. 5 (Tautavičius, 1981, 20–21, pav. 3), Baliulių pilk. 3, 5 (Kurila, Kliaugaitė, 2007, 124–125), Peršaukščio–Kasčiukų II pilk. 9 (Kurila, Kliaugaitė, 2008, 13), Paduobės–Šaltaliūnės III pilk. 12 (Steponaitis, 2002š, 5). Šiuose pilkapiuose buvo palaidoti įvairaus amžiaus vyrai. Kitų išskirtinių konstrukcijos bruožų sampiluose nepastebėta. Ryškesnių pilkapių su vyrų kapais išsidėstymo pilkapynuose dėsninumų neižvelgiama.

Didesnioji dalis suaugusių vyrų kapų buvo įrengti duobėse arba ant pilkapiro pagrindo (57,8%) ir tik maždaug du penktadaliai (42,2%) – įkasti į anksčiau supiltus pilkapius. Mažesnis pirmųjų palaidojimų skaičius yra tarp grupinių suaugusių vyrų ir kitų asmenų kapų – iš jų į ankstesnius sampilus įkasti buvo kiek daugiau nei pusė (52,0%). Taigi vyrų kapuose galima išvelgti

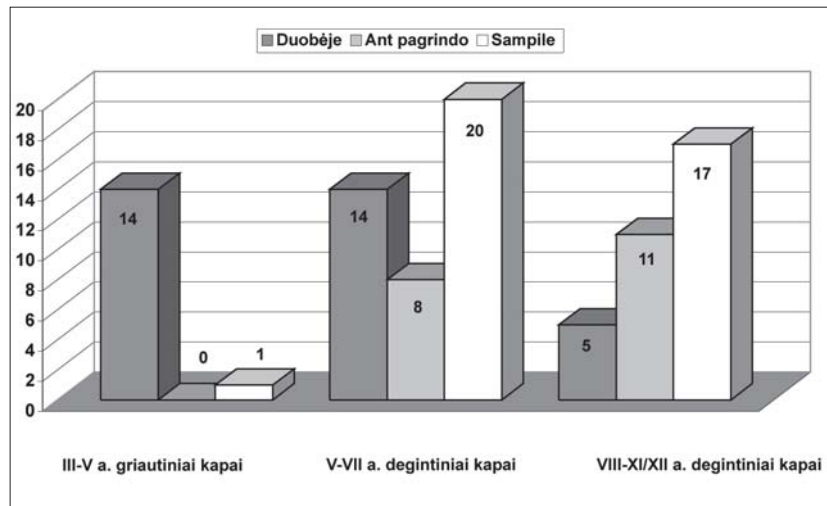
tam tikrą ryšį tarp dviejų aukštesni socialinių statusą tikėtinai atspindinčių laidosenos elementų – laidojimo individualiame kape ir naujo pilkapio pylimo laidotuvių metu. Tam tikri skirtumai pastebimi ir skirtingo amžiaus vyrų laidosenoje. Jauno suaugusiojo amžiaus grupėje į ankstesnius pilkapius buvo įkasti 48,8% vyrų kapų, tuo tarpu per 40 m. amžiaus grupėje – 39,1% (4 pav.). Šiuo požiūriu pagyvenusių vyrų laidojimo apeigos buvo kiek sudėtingesnės, nors vargu ar šį vien statistiškai pastebimą skirtumą galima vienareikšmiškai laikyti patikimu. Atskiruose laidojimo paminkluose tokių tendencijų neišryškėja. Pavyzdžiui, Dvyliškio–Paraisčių k. 1(11)/3* duobėje po pagrindu buvo palaidotas jaunas vyras, o vėliau į pilkapį įkasti dar du skirtingo amžiaus vyrų kapai (Šimėnas, 1998, 162–164), vienalaikiai Baliulių k. 3/2 ir 5/2, kuriuose identifiukuoti jaunų vyrų palaikai, buvo įrengti duobėse po pagrindu, o per 40 m. amžiaus vyro k. 5/1 – sampile (Kurila, Kliaugaitė, 2007, 146, 155), Varliškių k. 8(51)/2, 3, 5 panašaus amžiaus vyrai buvo palaidoti ir ant pagrindo, ir sampile (Luchtanas, 1999š, 6–8).

Ryškos chronologinės suaugusių vyrų laidosenos kaitos taip pat nepastebima. Išsivyravus mirusiųjų deginimo papročiai, vyrai apytiksliai vienodai dažnai būdavo laidojami naujai supiltame ir ankstesniame pilkapyje, nors nežymus kapų, įkastų į ankstesnius pilkapius, daugėjimas ir pastebimas vėlyvajame geležies amžiuje (5 pav.). Grupiniai suaugusių vyrų ir kitų asmenų kapai atspindi tas pačias tendencijas.

Kitais įrangos elementais vyrų kapai iš kitų neišsiskiria. Kai kuriais atvejais, tikėtina, aukštesni

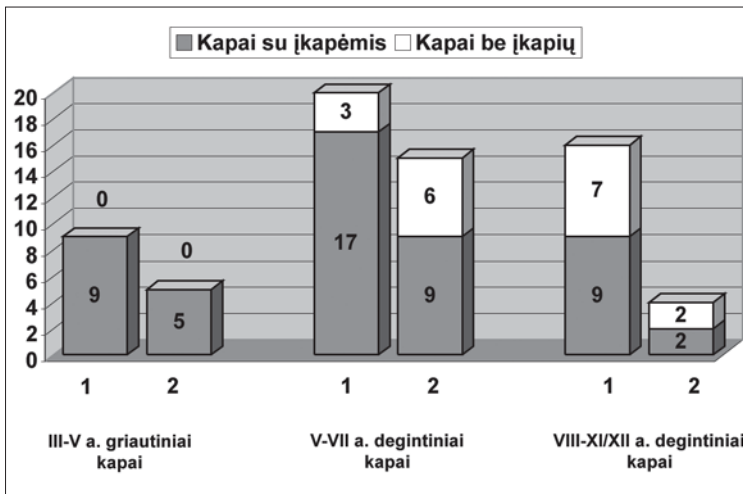
4 pav. Vyrų kapų padėtis pilkapyje skirtingose amžiaus grupėse.

5 pav. Vyrų kapų padėtis pilkapyje atskirais laikotarpiais.

palaidoto asmens statusą atspindi nebent didesni griautinių ar degintinių kapų duobių matmenys: Mošos–Naujasodų k. 2(3)/1 (Abaravičius, 1994, 102), Paduobės–Šaltaliūnės III k. 17/1 (Steponaitis, 2007, 132), Peršaukščio–Kasčiukų II k. 9/1 (Kurila, Kliaugaitė, 2008, 18), Pilviškių k. 1/1 (Vaitkevičius, 2002, 81–82), Taurapilio I k. 5/1 (Tautavičius, 1981, 22). Kita vertus, duobių dydžiu

* Pirmasis skaičius nurodo pilkapi, antrasis – kapo numerį.

6 pav. Vyrų kapų su įkapėmis ir be įkapių skaičius skirtingose amžiaus grupėse atskirais laikotarpiais (1 – 20–40 m. amžiaus vyrų kapai, 2 – vyresnių kaip 40 m. amžiaus vyrų kapai).

skirtumai ryškesni chronologiškai ir atskiruose mikroregionuose nei skirtingų amžiaus grupių ar abiejų lyčių asmenų kapuose.

Vyrams į kapus dėtų įkapių įvairovė yra didelė. Įkapių nerasta tik 26,8% vyrų kapų ir 29,0% grupinių kapų, kuriuose suaugę vyrai buvo palaidoti su kitais asmenimis. Vyresnių nei 40 m. amžiaus vyrų, palaidotų be įkapių, buvo santykinai daugiau nei jauno suaugusiojo amžiaus grupėje. Per visą aptariamą laikotarpį pastebimas vyrų kapų be įkapių nuošimčio didėjimas (6 pav.), nors grupiniuose vyrų ir kitų asmenų kapuose galima išvėlyti priešingų tendencijų. Vidutinis įkapių, jų tipų skaičius bei kompleksų vertė iš esmės nesiskia kapuose, kuriuose buvo palaidotas vienas vyras, ir grupiniuose vyrų ir kitų asmenų kapuose. Žinoma, nereikia pamiršti, kad į grupinį kapą įdėtos įkapės greičiausiai yra skirtos keliems asmenims.

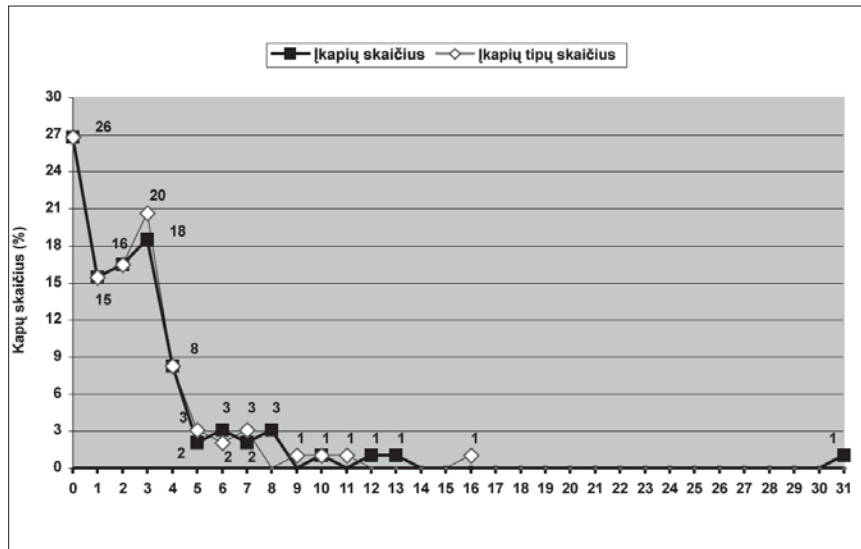
Nemažoje dalyje osteologiškai identifikuotų vyrų kapų rasta moteriškomis laikytinų įkapių: ylių, pjautuvų, verpstukų, kai kurių papuošalų. Iš visų vyrų kapų, kuriuose pagal įkapes lytis nustatyta patikimiau, tokių kompleksų buvo net 45,5%. Daugumoje šių kapų buvo tik pavienių moteriškų dirbinių, tačiau keliuose rasta ir gana gausių tipi-

nių moteriškų įkapių kompleksų. Kapitoniškių suardyto pilkapio vietoje k. 3 buvo du peiliai, du verpstukai, vytinės antkaklės kūginiais galais fragmentų, apyrankės dalių, įvijinis žiedas, žvangutis, du įvijiniai karoliai, kitų papuošalų fragmentų, keramikos šukių (Ivanauskas, 1999š, 25), Kurklių Šilo k. 5(33)/7 aptiktas peilis, verpstukas, vytinė antkaklė kūginiais galais, trys išgaubto trikampio skerspjūvio apyrankės, įvijinis žiedas ir krūtinės papuošalo dalis (Butėnas, 2002, 62–63), Pašekščių k. 5(11)/1 – apyrankė ir apvara iš vieno alavo bei 77 stiklo ir emalio karolių (Grižas, 2006, 74).

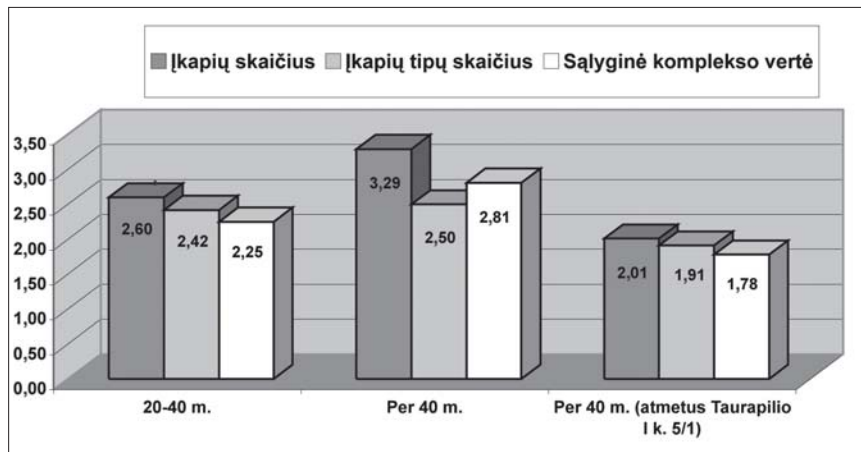
Be abejo, dalies individų lytis gali būti nustatyta klaidingai. Tačiau didelis tokių kapų skaičius įrodo, kad vyrų laidojimas su moterims būdingais dirbiniais buvo gana dažnas. Su moteriškomis įkapėmis laidoti įvairaus amžiaus vyrai, tačiau šiuose kapuose identifiukuota santykinai daugiau pagyvenusių asmenų (kompleksų su moteriškomis įkapėmis buvo atitinkamai 37,9% ir 46,2% tarp jaunų ir pagyvenusių vyrų kapų). Apskritai šie kapai yra palyginti neturtingi. Vyrų kapų kompleksų su moteriškais dirbiniais sąlyginė vertė yra vidutiniškai 1,56 karto mažesnė nei kompleksų su vyriškomis įkapėmis. Vyrų laidojimo su moteriškomis įkapėmis atvejus galima interpretuoti įvairiai. Pavyzdžiui, tokie kapai siejami šventikų sluoksniu (Stoodley, 1999, 76). Bet tokia ar panaši visuomeninės padėties išskirtinumą akcentuojanti hipotezė negalėtų paaiškinti tokios laidosenos masiškumo Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje. Ko gero, vyrų kapus su moteriškomis įkapėmis reikėtų sieti su asmenimis, neturinčiais visaverčio vyro–kario statuso, galbūt dėl kokių nors priežasčių jį praradusiais. Tai gali būti savotiško socialinių teisių apribojimo išraiška. Kita vertus, vyro laidojimas su moteriškais dirbiniais galėjo būti sąlygotas jo specifinės ūkinės veiklos, asmeninių savybių, negalios ar kitų veiksnių.

Įkapių ir įkapių tipų skaičiaus įvairovė suaugusių vyrų kapuose yra didžiausia (7 pav.). Pagal šį parametą visus kapus galima suskirstyti į penkias grupes: be įkapių (26 kapai), su 1–3/4 įkapėmis (49–57 kapai), su 4/5–8 dirbiniais (10–18 kapų), su 10–13 dirbinių (3 kapai) ir pačius turtingiausius kompleksus. Pastarąją grupę reprezentuoja vienintelis Taurapilio I k. 5/1 (Tautavičius, 1981, 20–32). Apie kai kuriuos kitus kapus su vyriškų įkapių kompleksais, priskirtiniais turtingiausiųjų kategorijai, neturima osteologinių duomenų: Sudotos I k. 3(30)/4 (Semėnas, 2000, 198), Rokantiškių k. 1/1 (Musianowicz, 1968), Žvirblių k. 47/II (Iwanowska, 2006, 108–111, 225–235). Keli vyrų kapai, tikėtina, buvę išskirtinai turtingi, buvo išplėsti dar priešistorėje ar vėlesniais laikais: Paduobės–Šaltaliūnės III k. 17/1 (Steponaitis, 2007, 132–133), Pilviškių k. 1/1 (Vaitkevičius, 2002, 82–83), Sudotos IV k. 1/1 (Štavičius, 1998, 47). Tarp pagal įkapių skaičių išskirtų kapų grupių galima išvėlyti aiškias ribas. Jos daug ryškesnės nei nesuaugusių asmenų ar moterų kapuose. Reikia manyti, tai atspindi didesnę vyrų įkapių kompleksų standartizaciją, galbūt egzistavusias savotiškas įkapių dėjimo taisykles. Tarp grupinių vyrų ir kitų asmenų kapų aiškesnių grupių pagal įkapių ar jų tipų skaičių nepastebima.

Pagyvenusių vyrų kapai įkapių skaičiumi ir

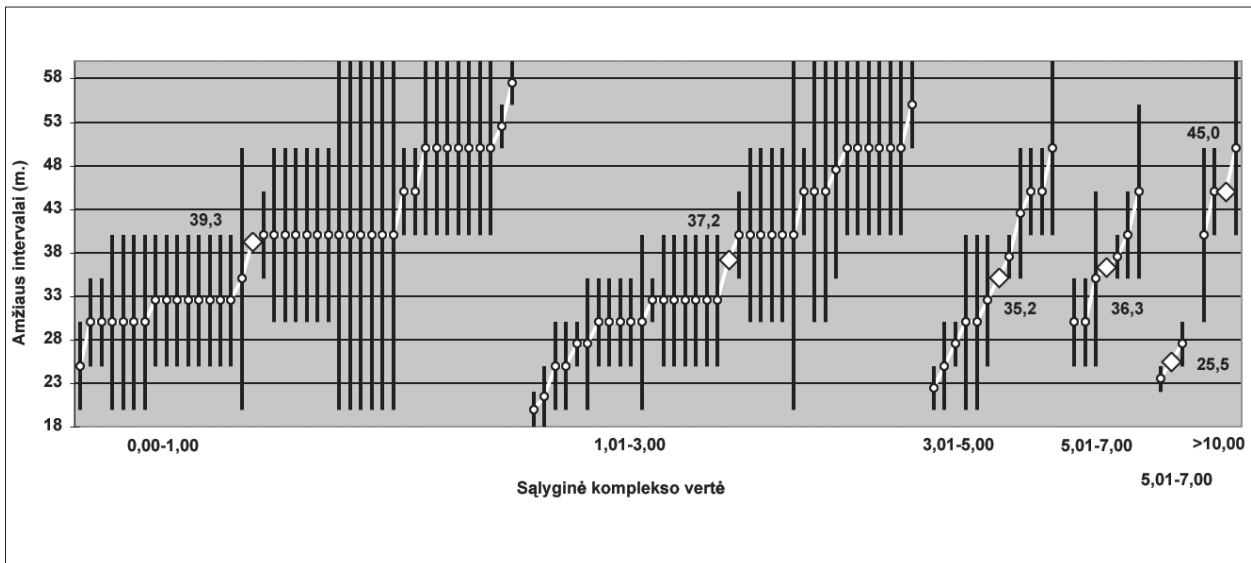

7 pav. Įkapių ir įkapių tipų skaičius vyrų kapuose.

8 pav. Skirtingų amžiaus grupių vyrų įkapių skaičius, įkapių tipų skaičius ir sąlyginė kompleksų vertė.

sąlygine kompleksų verte lenkia 20–40 m. amžiaus vyrų kapus. Tačiau šį skirtumą gerokai iškreipia labai turtingas Taurapilio I k. 5/1, kuriame buvo palaidotas pagyvenęs vyras. Atmetus šio nebūdingo kompleksu duomenis, jaunų vyrų kapai būtų vidutiniškai turtingesni nei pagyvenusių (8 pav.). Analizuojant individualius amžiaus intervalus pastebima, kad turtingesniuose (didesnės sąlyginės vertės) kapuose buvo palaidoti vidutiniškai jaunesni vyrai. Tikrai pačiuose turtingiausiųose kapuose identifikuoti vyresnių asmenų palaidai

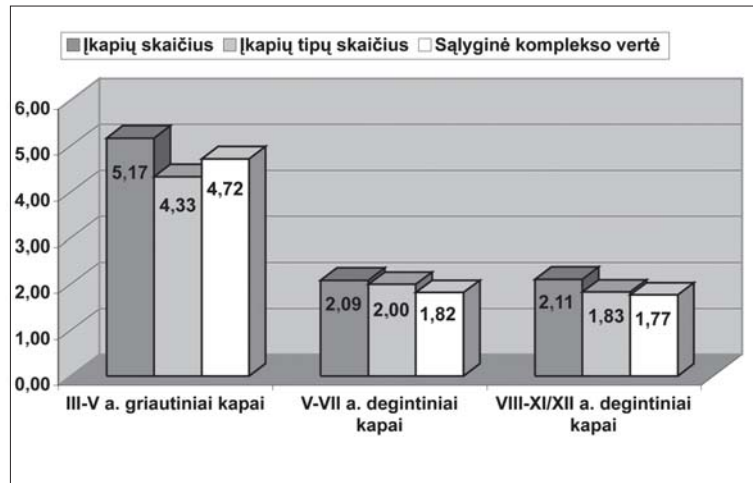
9 pav. Su skirtingo turtingumo (sąlyginės vertės) įkapėmis palaidotų vyrų amžiaus intervalai (paryškintos vidutinės amžiaus intervalų reikšmės).

(9 pav.). Kai kuriuose atskiruose paminkluose taip pat pastebima, kad jaunesniems vyrams į kapus dėtos gausesnės, įvairesnės ir turtingesnės įkapės nei pagyvenusiems. Bendras į kapus dedamų įkapių skaičius neabejotinai buvo nevienodas tiek atskirose bendruomenėse, tiek skirtingais laikotarpiais. Pagal regionus ir chronologiją kapų turtingumo skirtumai yra didesni nei tarp amžiaus grupių. Tačiau keliuose pilkapynuose palaidotų vyrų amžiaus ir įkapių turtingumo ryšys yra gana ryškus. Grabijolų–Žemaitiškių II k. 4(69)/2 35–40 m. amžiaus vyro kape buvo būdingos kario įkapės: ietigalis, siauraašmenis kirvis, antskydis, peilis, sagtis, žiedas. To paties pilkapio k. 1 pagyvenęs vyras buvo palaidotas tik su verpstuku ir žiedu, o k. 1/1 – visai be įkapių (Luchtanas, 2002, 93; 2006a, 83). Panaši tendencija išvengiama vienalaikiuose Peršaukščio–Kasčiukų II pilkapyno kapuose. K. 4/3 25–30 m. amžiaus vyro kape buvo du ietigaliai, siauraašmenis kirvis, antskydis, peilis, sagtis, smeigtukas ir grandis. K. 6/1 kiek vyresniam (35–40 m. amžiaus) vyrui buvo įdėtas ne toks turtingas kario įkapių kompleksas: ietigalis, siauraašmenis kirvis, dvi sagtys ir skiltuvo titnagas. Pagyvenęs (40–60 m. amžiaus) vyras k. 9/1

buvo palaidotas tik su sagtimi ir lankine sege (Kurila, Kliaugaitė, 2008, 19–24). Baliulių k. 5/1 per 40 m. amžiaus vyrui į kapą buvo įdėta vienetelė sagtis. Tuo tarpu k. 5/2 25–30 m. amžiaus vyro kape buvo yla ir pjautuvas, o gretimame pilkapyje k. 3/2 22–25 m. amžiaus vyras buvo palaidotas su ietigaliu, siauraašmeniu kirviu, antskydžiu, peiliu, dviem sagtimis, žiedu ir kitomis įkapėmis (Kurila, Kliaugaitė, 2007, 146–148, 155). Galinių–Užpalių k. 1/2 20–25 m. amžiaus vyro kape buvo tik negausių įkapių (žiedas, kitų papuošalų fragmentų). Tačiau k. 1/3 30–50 m. amžiaus vyras buvo palaidotas visai be įkapių (Simniškytė, 2000, 200). Tiesa, kai kuriuose pilkapynuose galima pastebėti ir priešingų tendencijų. Pavyzdžiui, Vigodkos–Dūkšto II pilkapyne pagyvenusio vyro k. 2/2 buvo ietigalis ir siauraašmenis kirvis, o jauno vyro k. 5/1(?) įkapių nerasta (Kurila ir kt., 2007, 162, 167). Paduobės–Šaltaliūnės III k. 14/1 ir 16/2, kuriuose buvo palaidoti vyresnio amžiaus vyrai, aptikta gana turtingų įkapių (Steponaitis, 2006a, 88; 2006b, 100). Kita vertus, turtingiausiame šio pilkapyno k. 17/1 identifikuoti 25–30 m. amžiaus vyro palaikai (Steponaitis, 2007, 132–133).

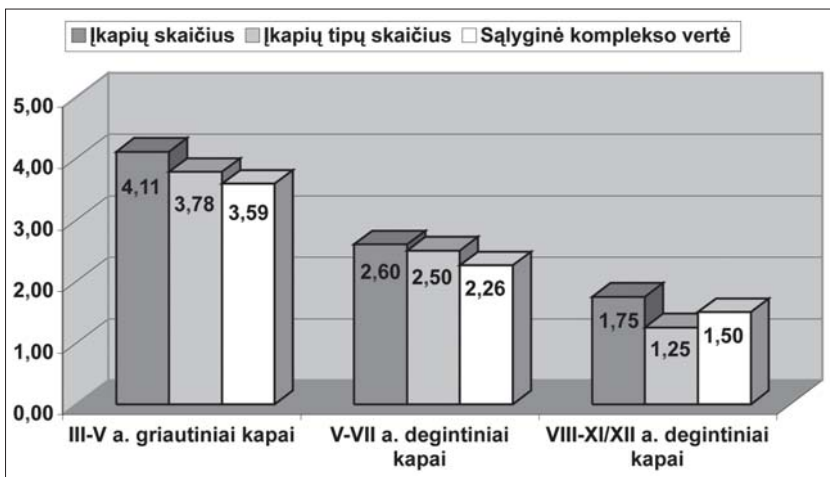
Vyrų kapų įkapių kompleksų sudėtis, turtingumas ir įvairovė per visą aptariamą laikotarpį ryškiai kito. Visais parametrais turtingiausi yra ankstyvojo etapo (III–V a.) griautiniai kapai. Įsivyravus mirusiųjų deginimo papročiu įkapių turtingumas gerokai sumažėjo (tam įtakos neabejotinai turėjo ir laidojimo ritualo specifika – kremuojant kūną ir palaikus gabenant į laidojimo vietą dalis įkapių galėjo nepatekti į archeologinę aplinką). Nuo I tūkstantmečio vidurio įkapių kompleksai reikšmingai nekito (10 pav.). Grupiniuose vyrų ir kitų asmenų įkapių kompleksai šiuo požiūriu per visą laikotarpį išliko beveik nepakitę – pastebimas tik labai nežymus įkapių turtingumo mažėjimas.

Iš pirmo žvilgsnio vien visai Rytų Lietuvos pilkapių kultūrai būdingą įkapių turtingumo mažėjimą atspindintys suaugusių vyrų kapai yra gerokai informatyvesni, suskirsčius juos į amžiaus grupes. Įkapių kompleksų kaita jauno suaugusiojo ir pagyvenusio asmens amžiaus grupėse buvo nevienodai ryški. Reikia manyti, tai rodo skirtingo amžiaus vyrų statusą visuomenėje ir socialinius vaidmenis įvairiais laikotarpiais buvus nevienodus. Jaunų vyrų kapuose vidutinis įkapių ir jų tipų skaičius bei sąlyginės kompleksų vertės tolygiai mažėjo visą kultūros egzistavimo laikotarpį (11 pav.). Tokia nuosekli kaita greičiausiai buvo susijusi daugiau su bendrais, daugumai socialinių grupių būdingais laidojimo tradicijų pokyčiais, nei su išskirtinai šios amžiaus grupės asmenų statuso kaita. Skirtingais kultūros etapais jaunų vyrų statusas (tiksliau – jo išraiška į kapus dedamomis įkapėmis) išliko gana stabilus. Tuo tarpu pagyvenusiu vyrų įkapių kompleksų sudėtis, atvirksčiai, kito ryškiai (12 pav.). Ankstyvajame Rytų Lietuvos pilkapių kultūros etape pagyvenusiu vyrų kapai buvo vidutiniškai daugiau nei dvigubai turtingesni nei jaunų suaugusiųjų. Tiesa, šiuo atveju statistiką iškreipia itin

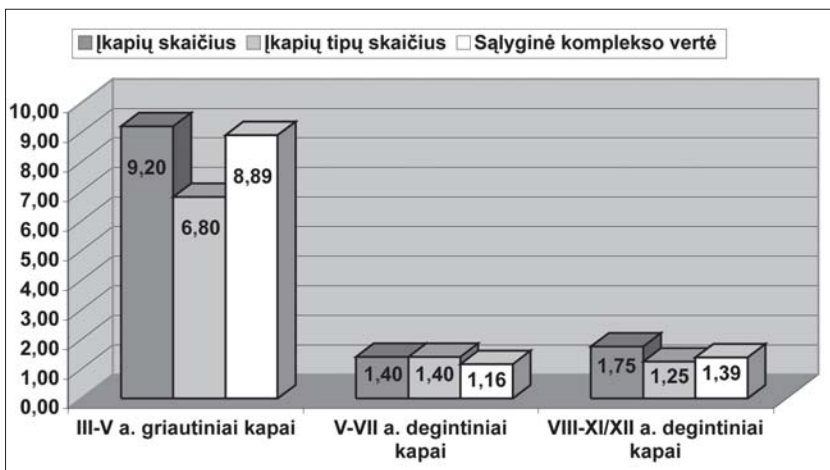

10 pav. Vidutinis įkapių skaičius, įkapių tipų skaičius ir sąlyginė kompleksų vertė vyrų kapuose atskirais laikotarpiais.

turtingomis įkapėmis išsiskiriantis Taurapilio I k. 5/1, kuriame buvo palaidotas 40–50 m. amžiaus vyras. Tačiau I tūkstantmečio antrojo ketvirčio pagyvenusiu vyrų kapai būtų vidutiniškai kiek turtingesni nei jaunesnių, netgi be šio išskirtinio komplekso duomenų. Apie I tūkstantmečio vidurį pastebimas itin ryškus ir, tikėtina, gana staigus vyresnių nei 40 m. amžiaus vyrų įkapių turtingumo mažėjimas. Viduriniojo geležies amžiaus degintiniuose kapuose pagyvenę vyrai laidoti jau vidutiniškai beveik su dvigubai mažiau įkapių nei jauni suaugusieji. Atrodo, šis įkapių turtingumo sumažėjimas buvo sinchroniškas su mirusiųjų deginimo papročio įsivyravimu. Netgi pačiuose ankstyviausiuose degintiniuose kapuose vyresni vyrai jau laidoti su gana negausiomis įkapėmis. Iš visų šio laikotarpio pagyvenusiu vyrų kapų vos kelis galima laikyti vidutinio turtingumo kompleksais: Rėkučių–Pakretuonės k. 22/3 (Girininkas, 1994, 104), Vigodkos–Dūkšto II k. 2/2 (Kurila ir kt., 2007, 162), galbūt – Paduobės–Šaltaliūnės III k. 14/1 (Steponaitis, 2006a, 88–89). Būtent tuo trumpu laikotarpiu, kuomet griautinę laidoseną keitė kremavimas, datuojami anksčiau minėti kapai, kuriuose vyresni vyrai buvo palaidoti su akivaizdžiai skurdesnėmis įkapėmis nei jaunesni (Peršaukščio–Kasčiukų II k. 4/3, 6/1, 9/1, Baliulių k. 3/2, 5/1,

11 pav. Vidutinis įkapių skaičius, įkapių tipų skaičius ir sąlyginė kompleksų vertė 20–40 m. amžiaus vyrų kapuose atskirais laikotarpiais.

12 pav. Vidutinis įkapių skaičius, įkapių tipų skaičius ir sąlyginė kompleksų vertė vyresnių kaip 40 m. amžiaus vyrų kapuose atskirais laikotarpiais.

2). Vėlyvajame geležies amžiuje pagyvenusiems vyrams į kapus dėtos nežymiai gausesnės įkapės nei ankstesniu laikotarpiu. Turtingumu jos iš esmės nesiskiria nuo jaunų vyrų kapų įkapių.

Dominuojantis elementas vyrų kapuose yra ginklai. Bendras kapo turtingumas ir ginklų skaičius jame yra glaudžiai susiję. Daugumoje turtingų kompleksų, išskyrus kai kuriuos kapus su moteriškomis įkapėmis (Kapitoniškių k. 3 suardyto pilkapio vietoje, Kurklių Šilo k. 5(33)/7, Miškiškių–Aktapolio k. 2/1) buvo po 2–4 ginklus. Iš esmės visais laikotarpiais, išskyrus tikrai anks-

tyvą kultūros etapą, vidutiniškai daugiau ginklų dėta į jaunesnių vyrų kapus (13 pav.) (vidutinį ginklų skaičių I tūkstantmečio antrojo ketvirčio griautiniuose vyresnių nei 40 m. amžiaus vyrų kapuose iškreipia Taurapilio I k. 5/1 aptiktas penkių ginklų kompleksas). Jaunų vyrų kapuose ginklų komplektai yra didesni ir įvairesni, labiau specializuoti ir pritaikyti kovai (paprastos formos kirvis ar ietigalis gali būti ir darbo ar medžioklės įnagis). Vyro socialinis statusas, be abejo, buvo daugiasluoksnė sąvoka, apimanti šeimyninę padėtį, įvairias socialines, ekonomines, galbūt ir religines bei kultūrinės gyvenimo sferas. Tačiau karinis aspektas buvo pagrindinė vyro socialinį statusą apibūdinanti kategorija. Karinė patirtis, dalyvavimas kovose ar pasiruošimas joms buvo aukštesnio statuso prielaida. Savo ruožtu, galimybės dalyvauti karinėje bendruomenės veikloje ir naudoti ginklus ar kitus kario atributus tiek kasdieniame

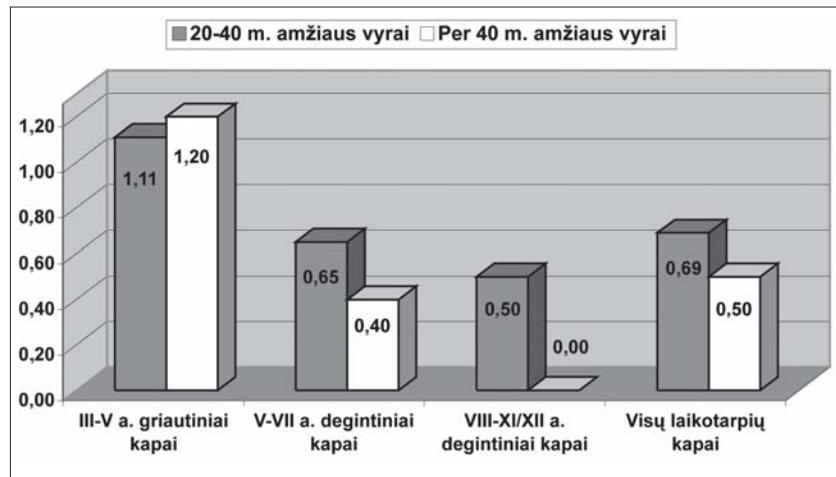
gyvenime, tiek kaip įkapes galėjo būti ribojamos kitų socialinių normų, pavyzdžiui, įgimto statuso. Kaip matyti, karinis vyro statuso aspektas buvo susijęs su amžiumi. Ryškesni kario atributai laidojant būdavo priskiriami jaunesniems vyrams. Reikia manyti, vyro statusas didele dalimi priklausė nuo asmeninių savybių, fizinės būklės, sugebėjimo dalyvauti kovose ir nuolat išlaikyti savo padėtį visuomenėje.

Ginklų kompleksas gana ryškiai koreliuoja su kitomis vertingomis įkapėmis: būdingais vyriškais papuošalais, iš brangiųjų metalų pagamintais

importiniais dirbiniais. Taurapilio I k. 5/1 buvo kalavijas, du ietigaliai, siauraašmenis kirvis, antskydis bei brangių importinių sidabrinių, sidabrinių auksuotų papuošalų ir kitų išskirtinės vertės įkapių kompleksas (Tautavičius, 1981, 22–31). Baliulių k. 3/2 aptiktas ietigalis, siauraašmenis kirvis, antskydis bei dvi sagtys, įvijinis žiedas ir kitų papuošalų fragmentų (Kurila, Kiaugaitė, 2007, 146–148). Dvyliškio–Parsaičių k. 1(11)/3 be ietigalio ir siauraašmenio kirvio, rasta lankinė segė aukš-

tu liemenėliu, smeigtukas, du sidabriniai įvijiniai žiedai, sagtis (Šimėnas, 1998, 163–164). Išplėštame Paduobės–Šaltaliūnės III k. 17/1, kuriame greičiausiai būta itin retų ir brangių įkapių, rastas didesniems ginklų kompleksams būdingas dirbiny – kovos peilis (Steponaitis, 2007, 132–133). Sudotos IV k. 1/1, kuriame rasta auksinės antkaklės dalių bei sidabrinių dirbinių fragmentų, taip pat buvo išplėstas priešistorėje, tačiau jame išliko siauraašmenis kirvis (Šatavičius, 1998, 47–48; 2000, 75). Iš turtingiausių kapų ginklų nerasta vieninteliame Pilviškių k. 1/1 (Vaitkevičius, 2002, 82–83), tačiau jie, tikėtina, galėjo būti surinkti kapų plėšikų. Dauguma šių kapų yra išskirtinai turtingi ir vieno laidojimo paminklo kontekste. Dėl ryškios koreliacijos su ginklais tokius dirbinius kaip lankinės segės aukštu liemenėliu, smeigtukai suplota galvute, pentinai, kai kurie sagčių tipai galima laikyti kario atributais. Šios įkapės, taip pat jų skaičius galėjo turėti įvairių simbolinių ir socialinių prasmų, susijusių daugiausia su kariniu statuso aspektu. Tik tai suaugusių vyrų kapuose rasta ir kai kurių kitų įkapių: galąstuvų, žąslai, pincetas, geriamasis ragas. Šių dirbinių neaptikta nei nesuaugusių asmenų, nei moterų, nei grupiniuose vyrų ir kitų asmenų kapuose.

Visi ar bent dauguma turtingiausių ir su didžiausiais ginklų komplektais vyrų kapų datuotini

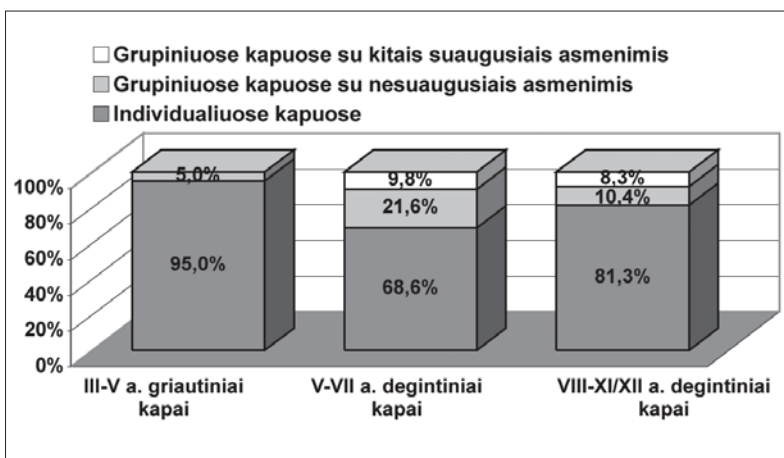
13 pav. Vidutinis ginklų skaičius 20–40 ir vyresnių kaip 40 m. amžiaus vyrų kapuose atskirais laikotarpiais.

trumpu laikotarpiu, apimančiu vėlyviausią griautinės laidosenos tradicijos gyvavimo etapą ir kremacijos papročio išsivyravimo metą, – V a. viduriu – VI a. pradžia. Šiuo laikotarpiu pastebima didžiausia vyrų įkapių kompleksų įvairovė ir kiekybinis, ir kokybinis požiūris. Būtent I tūkstantmečio viduryje ypač ryški savotiška vyrų įkapių kompleksų standartizacija. Šiuo laikotarpiu nusistovėjo būdingos kario įkapės, kurios, tikėtina, galėjo būti netgi savotiškos karinių rangų sistemos atributai.

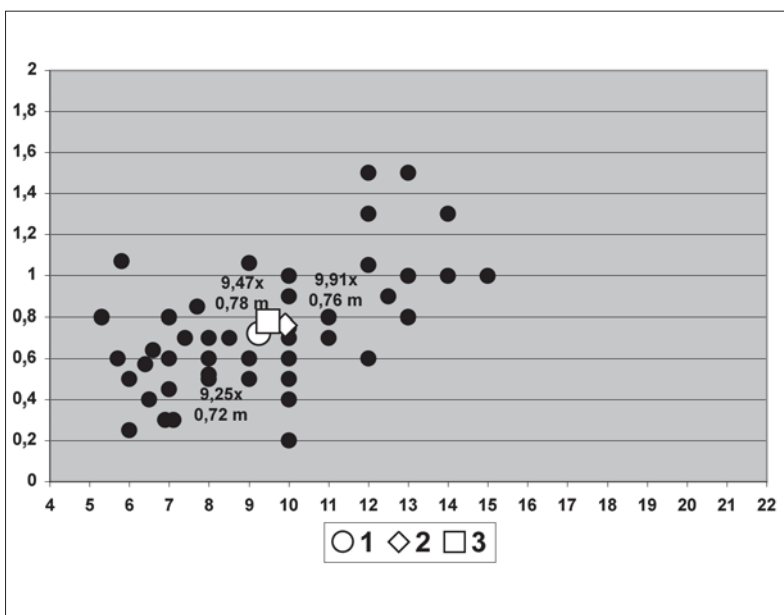
MOTERŲ KAPAI

Iš 119 suaugusių moterų grupiniuose kapuose kartu su kitais asmenimis buvo palaidotos 26 (21,8%): kartu su nesuaugusiais asmenimis (17 atvejų), suaugusiais vyrais (7 atvejais), kita suaugusia moterimi (1 atvejis). Grupiniuose kapuose buvo palaidota santykinai kiek daugiau jaunesnių moterų. Tokia laidosena praktikuota įvairiais laikotarpiais, tačiau būdingiausia ji I tūkstantmečio vidurio – trečiojo ketvirčio kapams (14 pav.).

Pilkapiai, kuriuose rasti suaugusių moterų kapai, buvo vidutiniškai kiek mažesni už sampilus su vaikų ar suaugusių vyrų kapais. Jų dydžių įvairovė yra mažesnė nei pilkapių, kuriuose buvo palaidoti vyrai. Tik tai keli sampilai buvo didesnių

14 pav. Moterų laidojimo grupiniuose kapuose mastai atskirais laikotarpiais.

15 pav. Pilkapių su moterų kapais skersmuo (x) ir aukštis (y) metrais (paryškinti vidutiniai matmenys: 1 – pilkapijai su visų moterų kapais, 2 – pilkapijai su 20–40 m. amžiaus moterų kapais, 3 – pilkapijai su vyresnių nei 40 m. amžiaus moterų kapais).

matmenų: Kretuonių pilk. 39(366) (Butėnienė, 1979š, 12), Sudotos I pilk. 2 (Merkevičius, 1988š, 12), Kapitoniškių pilk. 8 (Tautavičius, 1953š, 42) (šiuose pilkapiuose rasta ir suaugusių vyrų kapų). Tik labai neryškiai skiriasi ir pilkapių su skirtingo amžiaus moterų kapais dydžiai – sampilai su 20–40 m. amžiaus moterų kapais buvo vidutiniškai kiek didesni už pilkapius, kuriuose rasta vyresnių

nei 40 m. amžiaus moterų kapų (15 pav.). Sampilų su grupiniais moterų ir kitų asmenų kapais vidutiniai matmenys buvo iš esmės tokie patys. Keli sampilai, kuriuose buvo palaidotos moterys, išsiskyrė sudėtingesne konstrukcija. Baliulių pilk 1, 3, 6(9), 8(11) (Kurila, Kliaugaitė, 2007, 124–125), Paduobės–Šaltaliūnės III pilk. 12 (Steponaitis, 2002š, 5) buvo supilti keliais etapais, su duobėmis sampilo vidinėje dalyje. Kitais konstrukcijos elementais pilkapijai su moterų kapais neišsiskiria. Sampilų, kuriuose buvo palaidotos moterys, išsidėstymo pilkapyuose dėsninųjų nepastebima.

Daugiau nei pusė moterų kapų buvo įkasti į anksčiau supiltus pilkapius (55,7%), o tarp grupinių suaugusių moterų ir kitų asmenų kapų vėlesnių palaidojimų yra netgi beveik du trečdaliai (63,6%). Moterų kapų, įkastų į ankstesnius pilkapius, nuošimtis yra žymiai didesnis nei vyrų kapų. Be to, moterų kapuose mažiau ryški tendencija, kad vieno individo palaikai dažniau laidojami naujame sampile, o grupiniai kapai – įkasami į ankstesnį pilkapį. Atrodo, santykinai daugiau vėlesnių palaidojimų buvo 20–40 m. amžiaus grupėje nei per 40 m. amžiaus grupėje (16 pav.). Kita

vertus, identifikuotų per 40 m. amžiaus moterų kapų yra per mažai, kad šį skirtumą būtų galima laikyti reikšmingu. Atskiruose pilkapyuose skirtingo amžiaus moterys laidos įvairiai. Pavyzdžiui, Baliulių k. 3/1 pagyvenusios moters palaikai buvo palaidoti ant pilkapio pagrindo, o jaunos moters k. 3/3 į pilkapį buvo įkastas vėliau (Kurila, Kliaugaitė, 2007, 146–149). Kretuonių k. 19(360)/1, 2

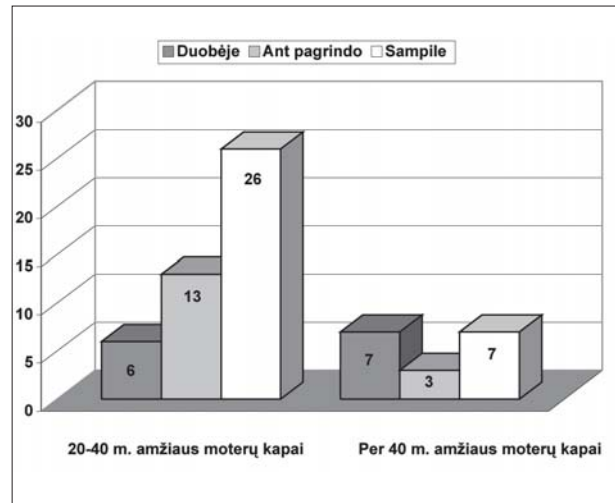
(Butėnienė, 1977š, 37–38) ir Neravų–Grigiškių k. 20/1, 4 (Kuncienė, 1975š, 18–20) skirtingų amžiaus grupių moterys buvo palaidotos ant pilkapijo pagrindo, o Kapitoniškių k. 8/2, 3 (Tautavičius, 1953š, 44–45) bei Sudotos I k. 3/1, 2 (Merkevičius, 1988š, 18–19) – sampile.

Suaugusių moterų kapuose ryškiau nei vyrų pastebima chronologinė laidosenos kaita. Nuo I tūkstantmečio vidurio kapų, įkastų į ankstesnius pilkapius, nuošimtis didėjo (17 pav.). Tokia pati tendencija pastebima ir grupiniuose moterų ir kitų asmenų kapuose.

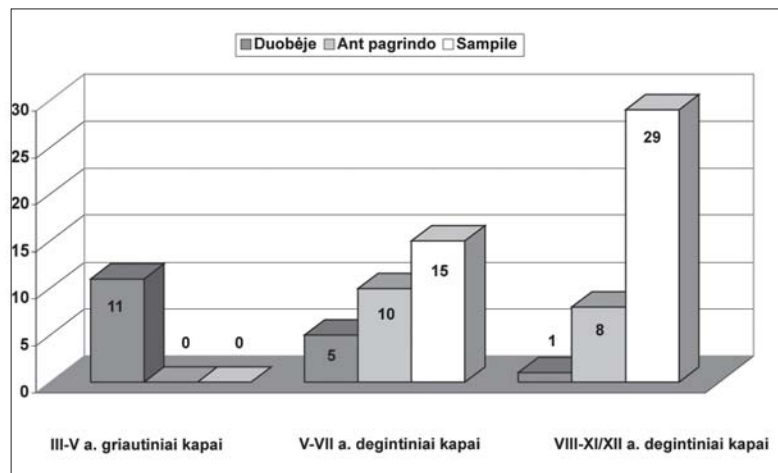
Savo konstrukcija suaugusių moterų kapai nesiskiria nuo kitų. Tiesa, kai kurie griautiniai kapai buvo įrengti palyginti didelėse duobėse: Baliulių k. 1/1, 8(11)/1 (Kurila, Kliaugaitė, 2007, 142, 163), Kaltanėnų–Degutinės k. 2/1 (Kliaugaitė, 2005, 67).

Moterų įkapių kompleksai yra nežymiai skurdesni nei suaugusių vyrų. Įkapių nebuvo 26,9% moterų kapų ir 28,0% grupinių moterų ir kitų asmenų kapų. Bendras moterų kapų be įkapių nuošimtis skirtingais Rytų Lietuvos pilkapių kultūros etapais, atrodo, buvo panašus. Tačiau per visą laikotarpį pastebimas be įkapių palaidotų pagyvenusių moterų kapų skaičiaus didėjimas (18 pav.). Pokyčių grupinių suaugusių moterų ir kitų asmenų kapų su įkapėmis ir be jų santykyje išvėlgti neįmanoma dėl nedidelio medžiagos kiekio. Moterų kapuose vidutinis įkapių, jų tipų skaičius bei kompleksų vertė yra mažesni nei vyrų kapuose. Individualūs vienos moters kapai yra nežymiai turtingesni už grupinius moterų ir kitų asmenų kapus.

Gana nedidelė dalis moterų buvo palaidotos su vyriškomis įkapėmis. Iš visų suaugusių moterų kapų, kuriuose buvo lytį patikimiausiai nustatyti padedančių įkapių, tokie kompleksai tesudarė 14,0%. Keliuose moterų kapuose rasta tipinių, tie-

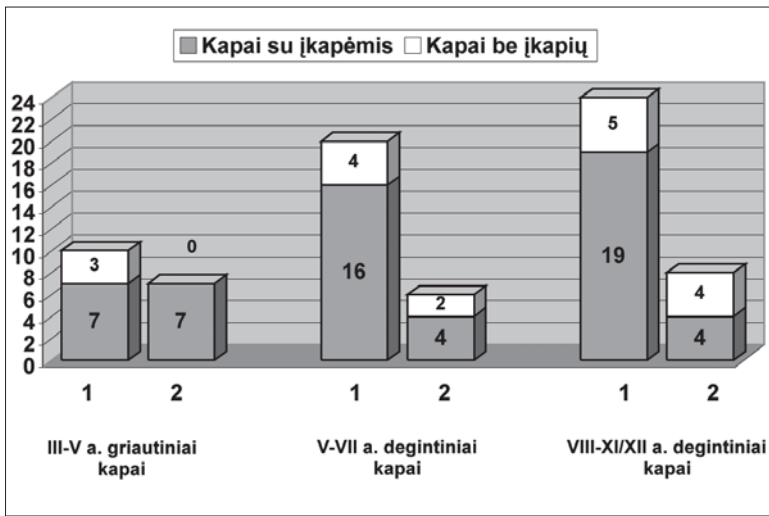

16 pav. Moterų kapų padėtis pilkapyje skirtingose amžiaus grupėse.

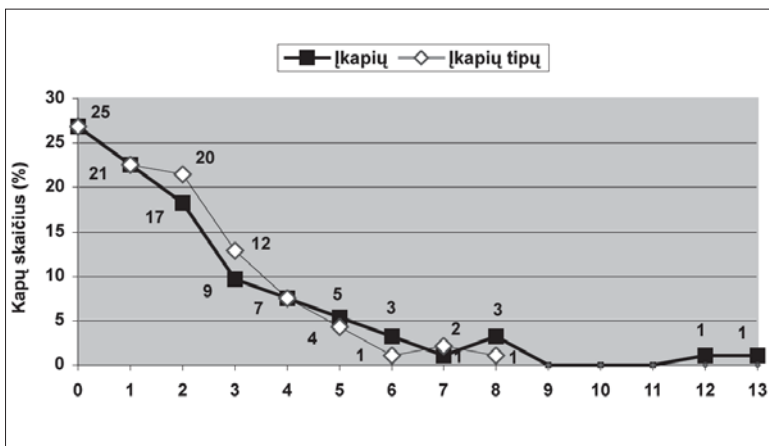

17 pav. Moterų kapų padėtis pilkapyje atskirais laikotarpiais.

sa, turtingumu neišsiskiriančių, vyriškų įkapių kompleksų. Nė viename iš jų nebuvo daugiau nei du ginklai. Pavyzdžiui, Gudelių–Lenkiškių k. 3(65)/1 rastas pentinis siauraašmenis kirvis, peilis ir ovalinė sagtis (Strazdas, 1990š, 7), Žvirblių k. 1/1 – ietigalis, siauraašmenis kirvis ir apskrita sagtis (Iwanowska, 2006, 80, 155), Aleksandriškių–Pukštėnų k. 4/4 – ietigalis ir siauraašmenis kirvis (Kliaugaitė, 2000a, 173), Padūkštų k. 1/1 – ietigalis, peilis ir ovalinė sagtis (Luchtanas, 2006b). Moterų kapuose nebuvo kitų vyrams būdingų dirbinių, pavyzdžiui, antskydžių, pentinų. Moterų

18 pav. Moterų kapų su įkapėmis ir be įkapių skaičius skirtingose amžiaus grupėse atskirais laikotarpiais (1 – 20–40 m. amžiaus moterų kapai, 2 – vyresnių kaip 40 m. amžiaus moterų kapai).

19 pav. Įkapių ir įkapių tipų skaičius moterų kapuose.

kapai su būdingomis moteriškomis įkapėmis sąlygine verte nežymiai (1,09 karto) turtingesni už kompleksus su vyriškomis įkapėmis. Sudėtinga patikimai spręsti, ar laidojimas su vyriškomis įkapėmis buvo labiau būdingas kurios nors amžiaus grupės moterims (nedidelės apimties duomenis gali iškreipti tikėtina osteologinio lyties nustatymo klaida). Tačiau didžioji dalis (mažiausiai 4 iš 6) su ginklais palaidotų moterų priklauso jauno suaugusiojo amžiaus grupei. Be to, dar dviejuose kapuose jaunos moterims į kapus buvo įdėta abiem lytims būdingų dirbinių. Baliulių k.

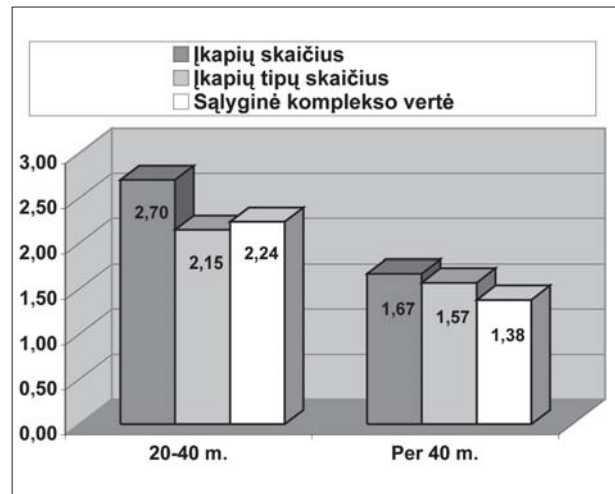
6(9)/1 rastas ietigalis, siauraašmenis kirvis, skiltuvo titnagas, yla ir du stiklo karoliai (Kurila, Kliaugaitė, 2007, 158), Žvirblių k. 3/I – du ietigaliai, peilis, juostinė bei įvijinė apyrankės ir kitų metalinių dirbinių liekanų (Iwanowska, 2006, 81–82, 157). Moterų laidojimo su ginklais reikšmė yra neaiški. Nurodomos įvairios galimos priežastys: moterų dalyvavimas karinėje veikloje ar smurtinės mirties aplinkybės (Davis-Kimball, 1997, 336–337; Stoodley, 1999, 30), moters vaidmuo paveldėjimo sistemoje nesant vyriškos lyties įpėdinio (Simniškytė, 2007, 289). Bet kuriuo atveju, ginklų buvimas būtent jaunesnių moterų kapuose nekelia nuostabos. Tačiau moterų laidojimas su ginklais nekoreliuoja su kitais aukštesnio statuso požymiais (kaip minėta, tokie kapai yra statistiškai mažiau turtingi už moteriškų dirbinių kompleksus). Visuose turtingiausiuose moterų kapuose buvo aiškiai moterišką lytį pabrėžiančių įkapių. Išskirtinė moters padėtis visuomenėje, labiau tikėtina, turėtų būti pabrėžiama per jos lyties akcentavimą, o ne per vyriškus simbolius (Arnold, 1995, 165). Vargu ar į moters kapą dedami ginklai simbolizavo aukštesnę statusą ir Rytų Lietuvoje.

Įkapių ir jų tipų skaičius įvairovė suaugusių moterų kapuose yra mažesnė nei vyrų kapuose (19 pav.). Pagal įkapių gausą kapus galima suskirstyti į keturias sąlygines grupes: be įkapių (25 kapai), su 1 ar 2 dirbiniais (38 kapai), su 3–8 įkapėmis (28 kapai) ir retus turtingesnius kompleksus (2 kapai). Nors ir pastebima, kad kiekvieną grupę reprezentuoja proporcingai mažesnis kompleksų skaičius, tarp jų nėra tokių aiškių ribų, kokios

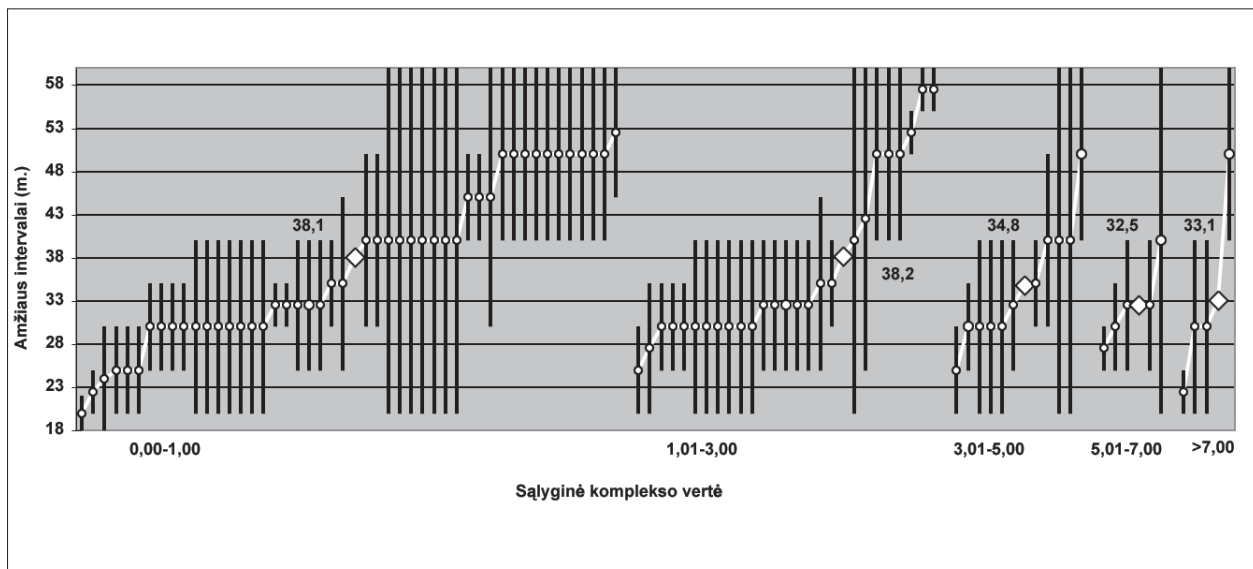
6(9)/1 rastas ietigalis, siauraašmenis kirvis, skiltuvo titnagas, yla ir du stiklo karoliai (Kurila, Kliaugaitė, 2007, 158), Žvirblių k. 3/I – du ietigaliai, peilis, juostinė bei įvijinė apyrankės ir kitų metalinių dirbinių liekanų (Iwanowska, 2006, 81–82, 157). Moterų laidojimo su ginklais reikšmė yra neaiški. Nurodomos įvairios galimos priežastys: moterų dalyvavimas karinėje veikloje ar smurtinės mirties aplinkybės (Davis-Kimball, 1997, 336–337; Stoodley, 1999, 30), moters vaidmuo paveldėjimo sistemoje nesant vyriškos lyties įpėdinio (Simniškytė, 2007, 289). Bet kuriuo atveju, ginklų buvimas būtent jaunesnių moterų kapuose nekelia nuostabos. Tačiau moterų laidojimas su ginklais nekoreliuoja su kitais aukštesnio statuso požymiais (kaip minėta, tokie kapai yra statistiškai mažiau turtingi už moteriškų dirbinių kompleksus). Visuose turtingiausiuose moterų kapuose buvo aiškiai moterišką lytį pabrėžiančių įkapių. Išskirtinė moters padėtis visuomenėje, labiau tikėtina, turėtų būti pabrėžiama per jos lyties akcentavimą, o ne per vyriškus simbolius (Arnold, 1995, 165). Vargu ar į moters kapą dedami ginklai simbolizavo aukštesnę statusą ir Rytų Lietuvoje.

įžvelgiamos vyrų kapuose. Be to, moterų kapuose nėra tokio ryškaus kiekybinio turtingiausių kompleksų atotrūkio nuo kitų. Turtingiausias Rėkučių–Pavajuonio k. 11/2 (Semėnas, 1997š, 10–11) įkapių gausa nei nuo kitų moterų kapų, nei nuo tame pačiame pilkapyje buvusio vaiko kapo nesiskiria taip ryškiai kaip, pavyzdžiui, Taurapilio I k. 5/1 – nuo kitų vyrų kapų. Grupinius suaugusių moterų ir kitų asmenų kapus pagal įkapių skaičių galima skirstyti nebent į dvi grupes: kompleksus be įkapių ir su 1–5 dirbiniais.

Jaunų moterų kapai vidutiniškai yra turtingesni ir įvairesni nei pagyvenusių (20 pav.). Ta pati tendencija pastebima ir suskirsčius individualius amžiaus intervalus pagal įkapių turtingumą (sąlyginę vertę). Turtingesniuose kapuose laidotos

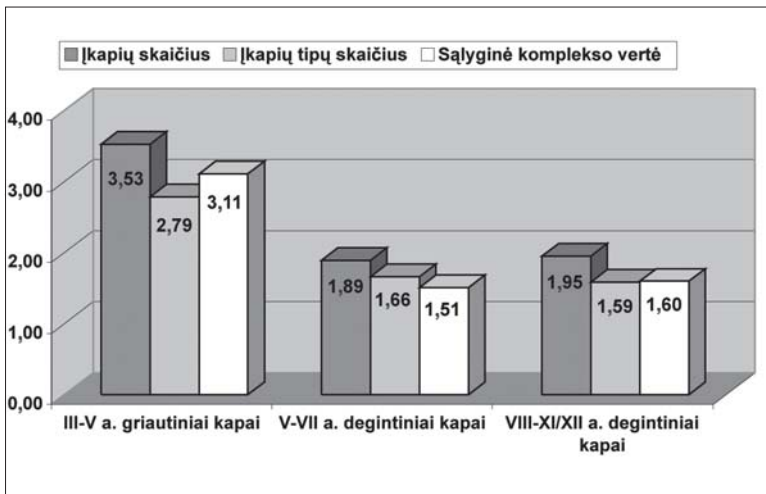
20 pav. Skirtingų amžiaus grupių moterų įkapių skaičius, įkapių tipų skaičius ir sąlyginė kompleksų vertė.

21 pav. Su skirtingo turtingumo (sąlyginės vertės) įkapėmis palaidotų moterų amžiaus intervalai (paryškintos vidutinės amžiaus intervalų reikšmės).

vidutiniškai maždaug 2–5 metais jaunesnės moterys nei tuose, kurių kompleksų sąlyginė vertė yra nedidelė (21 pav.). Kita vertus, moterų kapuose nepastebima tokių ryškių su turtingiausiomis įkapėmis palaidotų asmenų amžiaus skirtumų, kurie yra būdingi vyrų kapams. Atskiruose laidojimo paminkluose ryšys tarp palaidotos moters

amžiaus ir įkapių komplekso turtingumo yra įvairus. Dėsningumą sudėtinga išžvelgti netgi siauros chronologijos paminkluose. Pavyzdžiui, Diktarų kapinyne turtingiausias buvo būtent jaunos (25–30 m. amžiaus) moters kapas 26, kuriame rasta šaukštinė atkaklė, lankinė segė, pjautuvas, yla ir kitų smulkių dirbinių (Urbanavičienė, 1995, 189).

22 pav. Vidutinis įkapių skaičius, įkapių tipų skaičius ir sąlyginė kompleksų vertė moterų kapuose atskirais laikotarpiais.

Žvirblių pilkapyne dviejuose iš trijų jaunų moterų kapų (k. 3/I ir 28/II) buvo gana gausūs įkapių kompleksai: du peiliai, yla, septyni verpstukai, du ietigaliai, dvi apyrankės, papuošalų fragmentų, stiklo karolių. Šio pilkapyne k. 5/I ir 24/I pagyvenusios moterys buvo palaidotos su kuklesnėmis įkapėmis: peiliu, sagtimi, dviem žiedais (Iwanowska, 2006, 83, 91, 159, 176). Kapitoniškėse iš dviejų vyresnių nei 40 m. amžiaus moterų kapų (k. 5/4? ir 8/3) tik viename rastas smulkus žalvarinio papuošalo fragmentas. Tuo tarpu iš trijų jaunų moterų kapų (k. 8/2, 11/1 ir 12/2) įkapių, tiesa, negausių (verpstukas, papuošalų fragmentų), buvo dviejuose (Tautavičius, 1953š, 29, 44–45, 57, 62). Kretuonių pilkapyne du pagyvenusių moterų kapai (k. 10(203)/1 ir 19(360)/1) buvo be įkapių, tačiau šešiuose iš septynių jaunų moterų kapų (k. 14(152)/1, 18(296)/1, 2, 19(360)/2, 39(366)/1, 41(390)/1) rasta įvairių dirbinių: antkaklė plokščiais užkeistais galais, apyrankių, žiedų, ylą, adata, verpstukų, meškerės kabliukas, siauraašmenis kirvis (Butėnienė, 1976š, 15, 27; 1977š, 35–38; 1979š, 15, 19). Atrodo, skirtingose bendruomenėse egzistavo įvairios įkapių dėjimo tradicijos arba jaunoms ir pagyvenusioms moterims į kapus dedamų dirbinių skaičius ir vertė nebuvo nusistovėjusi. Galbūt moters įkapių komplekso turinį

daugiau lėmė ne individualus, amžiaus sąlygotas statusas, o jos šeiminei padėtis bei bendras šeimos turtas.

Žvelgiant iš chronologinės perspektyvos, moterų kapuose taip pat pastebimas daugumai kitų socialinių grupių kapų būdingas įkapių turtingumo mažėjimas. Tiesa, ryškesnis įkapių skaičiaus ir įvairovės sumažėjimas išvelgiamas tiksliai I tūkstantmečio viduryje išivyravus mirusiųjų deginimo papročiiui. Tuo tarpu vėlyvojo geležies amžiaus kapai yra vidutiniškai netgi kiek turtingesni nei viduriniojo geležies amžiaus antrosios pusės (22 pav.). Visais laikotarpiais

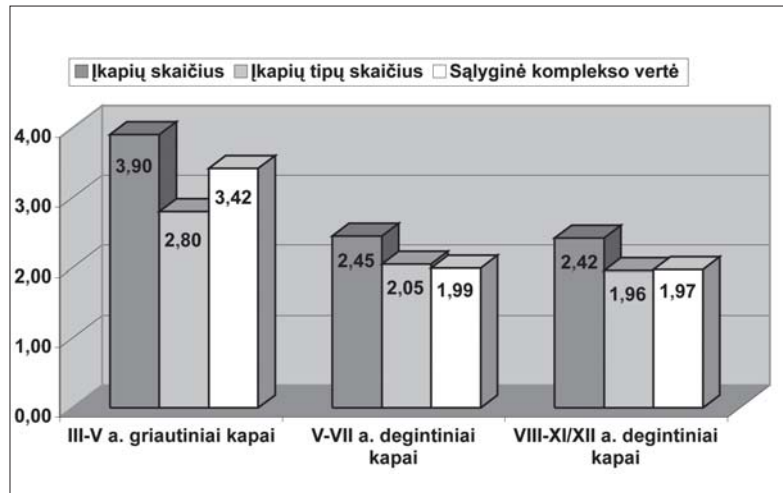
moterų kapai buvo vidutiniškai mažiau turtingi nei vyrų. Grupinių moterų ir kitų asmenų kapų įkapių kompleksuose išryškėja analogiškos tendencijos.

Skirtingo amžiaus moterų kapų vidutinio turtingumo santykis išliko panašus visuose Rytų Lietuvos pilkapių kultūros etapuose. Ir į 20–40 m. (23 pav.), ir į vyresnių nei 40 m. amžiaus (24 pav.) moterų kapus dedamų įkapių gausa ir įvairovė kitu identiška. Abiejose amžiaus grupėse pastebimas tiksliai gana ryškus įkapių skaičiaus mažėjimas nuo I tūkstantmečio vidurio. Vėliau moterų įkapių kompleksų gausa ir įvairovė reikšmingai nekito. Per visą laikotarpį jaunesnių moterų įkapių kompleksai stabiliai išliko vidutiniškai pastebimai turtingesni.

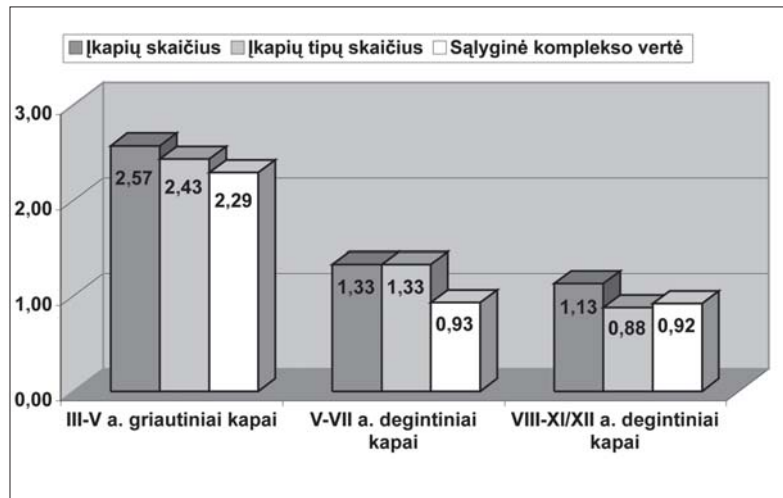
Moterų įkapes galima suskirstyti į dvi sąlyginės grupes, kurios tikriausiai yra susijusios su skirtingais moters gyvenimo pomirtiniame pasaulyje vaizdiniais: darbo įrankius bei įvairius reikmenis ir papuošalus bei aprangos detales. Socialinė šių įkapių grupių simbolika taip pat turėtų skirtis. Įrankiai kapo komplekse turėtų simbolizuoti moters atliekamus darbus bei jų tąsą pomirtiniame gyvenime. Jų simbolinis turinys yra daugiau susijęs su tam tikromis pareigomis šeimoje ir bendruomenėje. Tuo tarpu papuošalai, neturintys utilita-

rinės funkcijos, atskleidžia daugiau pačiam moters asmeniui rodomą dėmesį. Jų simbolika turėtų būti aktualesnė reprodukciniame moters amžiuje. Atskirais laikotarpiais į moterų kapus dedamų įrankių ir papuošalų santykis buvo įvairus, tačiau jaunų ir pagyvenusių moterų įkapių kompleksų turinys šia prasme ryškiau nesiskyrė (25 pav.). Vis dėlto bendras papuošalų skaičius ir jų įvairovė jaunesnių moterų kapuose visada buvo didesnė. Gausesni ar įvairesni papuošalų komplektai, išsiskiriantys paminkle, su jaunų moterų palaikais aptikti Diktarų k. 26 (Urbanavičienė, 1995, 189), Jakšiškio–Knitiškių k. 1/2 (Michelbertas, 2002, 72). Turimais negausiais duomenimis, būtent jaunos moters laidotos su vertingomis importinėmis įkapėmis. Rėkučių–Pavajuonio k. 11/2 20–25 m. amžiaus moteriai į kapą buvo įdėta sidabrinių ar sidabruotų papuošalų: antkaklė, lankinė segė, dvi apyrankės ir keturi žiedai, taip pat daugiau nei šimto žalvarinių įvijų, stiklo ir emalio, gintaro ir koralo karolių apvara (Semėnas, 1997š, 10–11). Ziboliškės III k. 1/1 jaunos moters kape rasta sidabrinė auksuota sagtis (Kliaugaitė, 2000b, 183). Vieninte-

liame Baliulių k. 1/1 pagyvenusi moteris buvo palaidota su gausiu papuošalų komplektu: antsmilkiniu, lankine sege, iš antkaklės lankelio pagaminta apyranke, dviem įvijiniais žiedais ir kabučiu (Kurila, Kliaugaitė, 2007, 143) (kituose turtinguose šio paminklo kapuose palaidotų moterų amžius tiksliau nenustatytas). Tam tikrų su amžiumi susijusių simbolių prasmė galėjo turėti ir atskiros įkapės. Pavyzdžiui, nė viename tiksliai identifikuotame pagyvenusios moters kape

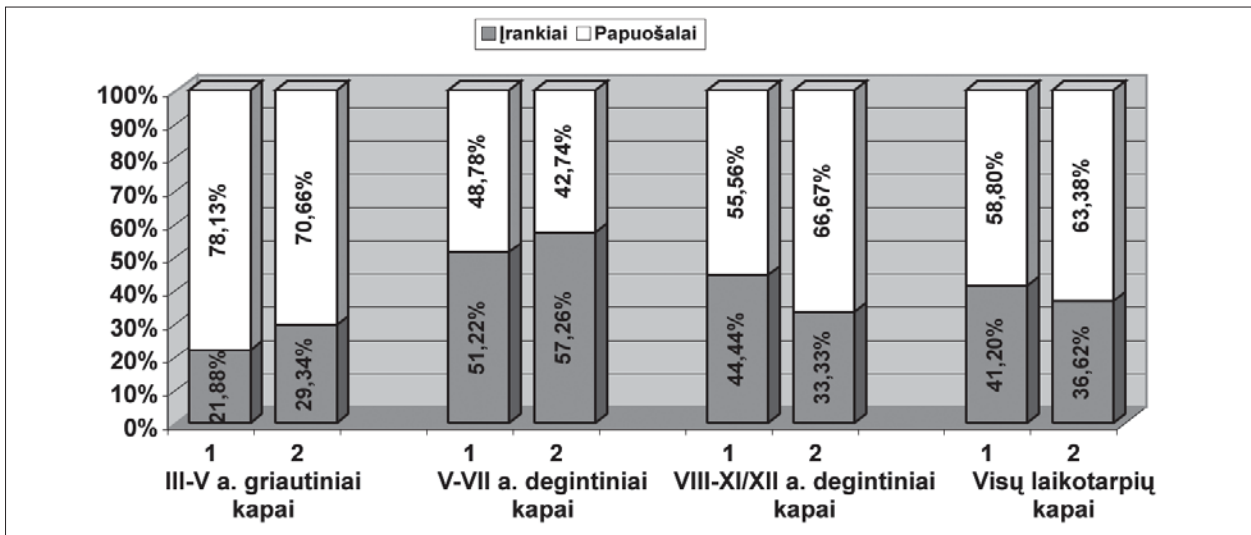

23 pav. Vidutinis įkapių skaičius, įkapių tipų skaičius ir sąlyginė kompleksų vertė 20–40 m. amžiaus moterų kapuose atskirais laikotarpiais.

24 pav. Vidutinis įkapių skaičius, įkapių tipų skaičius ir sąlyginė kompleksų vertė vyresnių kaip 40 m. amžiaus moterų kapuose atskirais laikotarpiais.

nebuvo antkaklės ar karolių. Atkreiptinas dėmesys ir į gerokai didesnę verpstukų skaičių 20–40 m. amžiaus moterų įkapių kompleksuose, palyginti su pagyvenusių moterų kapais (vidutiniškai atitinkamai 0,46 ir 0,1 kiekviename kape). Vien Žvirblių k. 28/II rasti septyni dvigubo nupjauto kūgio formos verpstukai (Iwanowska, 2006, 93, 181). Ši įkapė galėjo būti jaunos (netekėjusios?) moters padėties visuomenėje simbolis.

25 pav. Įrankių bei įvairių reikmenų ir papuošalų bei aprangos detalių skaičiaus santykis skirtingo amžiaus moterų kapuose atskirais laikotarpiais (1 – 20–40 m. amžiaus moterų kapai, 2 – vyresnių kaip 40 m. amžiaus moterų kapai).

DISKUSIJA

Suaugusiųjų laidosenos apžvalga atskleidžia penkias tarpusavyje susijusias pagrindines statuso dimensijas. Kiekvieno individo socialinius vaidmenis lėmė lytis, amžius, įgyta padėtis, įgimtas statusas bei konkretaus laikotarpio realijos.

Lytis buvo pagrindinė socialinį statusą lemianti kategorija. Laidojimo ritualuose išvelgiami tikrai neįžymūs skirtumai – vyrų kapai yra kiek sudėtingesnės ir įvairesnės konstrukcijos nei moterų. Tačiau vyrų ir moterų įkapių kompleksai skyrėsi ryškiai, ir šie skirtumai, ko gero, buvo savotiškai reglamentuoti. Didelė dalis dirbinių yra tikrai vienai lyčiai būdingos įkapės. Jų simbolinis turinys galėjo būti įvairus ir daugialypis, tačiau viena svarbiausių jų funkcijų buvo būtent mirusiojo lyties išraiška (į kapus beveik nedėta kai kuriuos kitus visuomeninio gyvenimo aspektus, pavyzdžiui, amatų, simbolizuojančių įkapių). Tai rodo aiškų socialinių, ekonominių bei kitų funkcijų pasiskirstymą tarp vyrų ir moterų. Jis buvo daug ryškesnis nei tarp abiejų lyčių nesuaugusių asmenų. Aiškiai pagal lytį apibrėžti socialiniai vaidmenys buvo svarbus statuso aspektas – lyties akcentavimas įkapėmis koreliuoja su kitais aukštesnio statuso po-

žymiais. Tačiau žymaus vienos lyties dominavimo kitos atžvilgiu, kokį galėtų atspindėti, pavyzdžiui, grupiniai vyro ir moters kapai ar įkapių kompleksų turtingumo skirtumai, neįžvelgiama.

Vyrų ir moterų vaidmenys, užsiėmimai, darbai apėmė daugelį sričių. Įkapėmis perteikiamas vaizdas atspindėjo tikrai jų dalį. Tai – daugiau savotiškas idealizuotas gyvenimo pomirtiniame pasaulyje vaizdinys, išgryninantis pasaulėžiūroje įsitvirtinusius svarbiausius vyro ar moters socialinio gyvenimo bruožus. Pagrindinis įkapėmis akcentuojamas vyro statuso aspektas buvo priklausymas (arba tariamas priklausymas?) karių sluoksniui. Ginklų funkcija įkapių komplekse nebūtinai yra tiesioginė karinės veiklos išraiška (Härke, 1990). Realus dalyvavimas kovose, nuolatinis pasirengimas joms ir kita su karyba susijusi vyro veikla veikiausiai negalėjo būti tokia aktyvi, kokią stengtasi pademonstruoti laidojimo apeigomis. Ginklai ir kitos kario įkapės buvo reikšmingiausias vyro atributas. Jų buvimas arba nebuvimas kape, skaičius, įvairovė greičiausiai ženklino individo padėtį socialinėje sistemoje. Vyrų kapuose ginklų, taip pat ir kitų įkapių skaičius yra gana ryškiai standartizuotas. Reikia manyti, kiekvieno vyro padėtis visuomenėje buvo aiškiai apibrėžta. Apskritai

vyro statusas buvo suvokiamas bendruomenės ar dar platesniu lygmeniu (karyba yra ne vienos šeimos, o visos bendruomenės interesas).

Moterims į kapus daugiausia dėti smulkūs įrankiai ir papuošalai. Įkapių kompleksai atspindi daugiau šeiminio gyvenimo sferą – namų ūkiu darbus bei pačios moters asmeninį vaidmenį šeimoje. Jų turinio įvairovė bei aiškios standartizacijos nebuvimas rodo, kad bendruomenės lygmeniu moters statusas nebuvo taip aiškiai išreikštas ir diferencijuotas, o tarp atskirų individų nebuvo ryškios konkurencijos dėl jo. Tarp turtingiausių ir mažiausiai turtingų moterų kapų nėra tokio didelio skirtumo ir tokių ryškių tarpinių grandžių, kokias galima išvelgti vyrų laidosenoje. Moters įkapių komplekso turinys greičiausiai indikuoja jos šeiminių padėtį. Tuo tarpu bendras kapo turtingumas, nors ir įvairus, yra sietinas daugiau su šeimos padėtimi visuomenėje, o ne moters šeimoje. Šiuo požiūriu moters statusas yra artimesnis nesuaugusių asmenų statusui. Palyginti didelė moterų įkapių kompleksų įvairovė tam tikru mastu gali būti nulemta ir didesnio moterų judėjimo tarp bendruomenių (vedybų su kitų bendruomenių vyrais).

Laidosenoje išryškėjantys vyrų ir moterų visuomeninio statuso skirtumai nebūtinai yra tiesiogiai susiję vien su biologine lytimi. Nevienodai ryškiai įkapėmis akcentuota atskirų individų lytis bei kapai su priešingai lyčiai būdingomis įkapėmis leidžia teigti, kad lytis iš dalies buvo kultūrinė kategorija. Konkretiems asmenims socialiniai vyrų ir moterų atributai buvo priskiriami nevienodai, greičiausiai – priklausomai nuo amžiaus, įgyto ar įgimto statuso, individualių savybių bei daugelio kitų veiksnių. Vyrų laidojimas su moteriškomis įkapėmis koreliuoja su kitais žemesnio statuso požymiais. Įvairios su lytimi susijusios socialinių vaidmenų transformacijos, priešingų biologinei lyčiai atributų įgijimas, taip pat tarpinių grandžių tarp vyriško ir moteriško polių egzistavimas užfiksuotas daugelio visuomenių etnografiniuose ar istoriniuose šaltiniuose.

Neretai biologinės ir socialinės lyties skirtumai išreiškiami per dėvimus rūbus ar aksesuarus (Herdt, 1996; Tarifa, 2007, 86).

Socialinis statusas ir įsivaizduojami vaidmenys pomirtiniame pasaulyje kito su individualiu amžiumi. Tiesa, ši kaita yra nevienodai ryški skirtinguose laidojimo ritualo elementuose. Tokie kriterijai kaip laidojimas individualiuose ar grupiniuose kapuose, naujuose ar anksčiau supiltuose pilkapiuose neatskleidžia statuso kaitos momentų, kokie išryškėja paauglystėje (Kurila, 2007b, 109). Skirtingo amžiaus suaugusių tos pačios lyties asmenų laidosena iš esmės nesiskyrė. Ko gero, laidojimo apeigos nebuvo sąmoningai suvokiamos kaip amžiaus ir su juo susijusių socialinių vaidmenų išraiškos priemonė. Laidojimo būdas buvo aktualus brandos pradžioje kaip laidojamo asmens savarankiškumo ir visateisiškumo pripažinimas. Tuo tarpu suaugusiam asmeniui šios savybės buvo nekvestionuojamos ir jų akcentavimas nebuvo toks reikšmingas. Kai kuriais bruožais (kapų naujame sampile ir anksčiau supiltame pilkapyje santykiu) suaugusiųjų kapai buvo netgi mažiau sudėtingos konstrukcijos nei paauglių. Suaugusiojo gyvenime vykstantys visuomeninės padėties pokyčiai nekeitė jo, kaip visateisio bendruomenės nario, pozicijos.

Gerokai ryškiau įvairaus amžiaus asmenų statuso skirtumus ženklino į kapus dedami dirbiniai. Įkapės buvo patogus būdas sąmoningai ar nesąmoningai išreikšti su amžiumi kintančius socialinius vaidmenis. Jaunesni vyrai ir moterys laidoti su turtingesnėmis ir įvairesnėmis įkapėmis nei pagyvenę, taigi jiems buvo suteikiami aukštesnio statuso ženklai. Tačiau aiškių amžiaus, nuo kurio į kapą buvo dedamos kuklesnės įkapės, ribų apibrėžti neįmanoma. Įkapių komplekso turinys, ko gero, priklausė ne tiek nuo nugyventų metų skaičiaus, kiek nuo su amžiumi susijusių individualių savybių. Suaugusio asmens socialinė raida buvo nuosekli, be ryškesnių lūžių. Palyginti dažnos išimtytys (turtingi pagyvenusių asmenų ar neturtingi jaunų suaugusiųjų kapai) rodo, kad amžius buvo

tik netiesiogiai statusą lemiantis veiksnys. Galima tik modeliuoti, kad suaugę asmenys imdavo pamažu prarasti turėtą padėtį visuomenėje maždaug ketvirtojo gyvenimo dešimtmečio pabaigoje ar penktajame dešimtmetyje. Tokio amžiaus asmuo jau yra išauginęs palikuonis ir, ko gero, mažiau aktyvus bendruomenės veikloje, pavyzdžiui, karyboje. Todėl jo mirtis bendruomenei jau nėra didelė ir netikėta netektis. Be to, jauno suaugusiojo amžiaus grupėje daugiau individų mirdavo tokiomis aplinkybėmis, kokias bendruomenė galėjo laikyti vertomis pagarbesnės laidosenos (vyrai – kovoje, moterys – gimdydamos). Jauni vyrai (nesukūrę šeimos, nesukaupę didelio asmeninio turto ar jo nepaveldėję) labiau išitraukdavo į karinius veiksmus. Kita vertus, turtingesnės įkapės atskleidžia ne tik aukštesnį statusą, bet ir didesnes pastangas jį pademonstruoti. Brandaus gyvenimo pradžioje statuso demonstravimas yra aktualesnis kaip konkurencijos dėl realios padėties priemonė, o vyresniame amžiuje jis netenka tokios reikšmės. Be to, potencialių nuosavybės paveldėtojų vyresnių asmenų aplinkoje buvo daugiau. Todėl mažesnė dalis jų turimų daiktų galėjo būti įdedami į kapą. Bendruomenės narių, dalyvaujančių jaunesnio ar vyresnio amžiaus asmenų laidotuvėse (bei galbūt įdedančių mirusiajam į kapą dovanų) ratas veikiausiai irgi nebuvo vienodas. Taigi reali statuso distancija tarp jaunesnių ir vyresnių suaugusiųjų galėjo būti ne tokia ryški, kokia išvelgiama įkapių kompleksuose.

Panašios vyrų ir moterų statuso sąsajos su amžiumi pastebimos ir kitose visuomenėse. Jos užfiksuotos teisyneose: frankų (Halsall, 1995, 72), vestgotų (Bonnassie ir kt., 2001, 24). Analogiška ginklų, papuošalų ir kitų lytį atspindinčių įkapių koreliacija su amžiumi (jų mažėjimas vyresniame amžiuje) išryškėja frankų (Halsall, 1995, 84–86, 255–256), anglosaksų (Stoodley, 1999, 107–111; 2000, 461–465) kapinyuose. Panašios tendencijos išvelgiamos Skandinavijos vikingų visuomenėse (Shepherd, pagal Weglian, 2001, 150). Tiesa, kai kuriose visuomenėse egzistavo ir priešingi pa-

pročiai. Pševorsko kultūros kapinyuose vyresni asmenys laidoti su turtingesnėmis įkapėmis (tiesa, seniausiems mirusiesiems dėtos kuklesnės įkapės) (Czarnecka, 1990, 136–137). Įdomu tai, kad Rytų Lietuva šiuo požiūriu ryškiai skyrėsi nuo artimiausių kaimynų. Centrinės Lietuvos Plinkaigalio kapinyno vyrų kapuose pastebėta įkapių turtingumo koreliacija su vyresniu amžiumi (Švelniūtė, 2005, 11). Marvelės kapinyne vyrų ir moterų įkapių turtingumo sąsajos su amžiumi skyrėsi atskirais laikotarpiais (Astrauskas, 1998š, 61, 63–66, 69–72, 77–81, 85–91).

Archeologiškai sunkiai identifikuojamas, tačiau neabejotinai reikšmingas socialinio statuso elementas buvo įgyta (arba prarasta) padėtis. Be abejo, kiekvieno individo statusas galėjo priklausyti nuo konkrečių aplinkybių, veiksmų ar asmeninių savybių. Ryškius statuso skirtumus, ypač tarp vyrų, liudija palyginti didelės pilkapių matmenų ir konstrukcijos, kapų įrangos, įkapių kompleksų turtingumo variacijos (šie kriterijai gali atspindėti tiek įgytas, tiek įgimtas padėties skirtumus). Laidojimo paminklų medžiagoje aiškiau užfiksuojami nuo amžiaus ir lyties priklausantys įgytos padėties niuansai. Ryškiausiai su amžiumi kintantis socialinis vyro identitetas buvo jo priklausymas karių luomui. Jaunesni vyrai laidoti su gausesniais ginklų ir kitų kario įkapių komplektais. Aukštesnio jų statuso prielaida buvo asmeninės šiam amžiui būdingos savybės: fizinė jėga ir energija, sugebėjimas konkuruoti dėl padėties ir ją išlaikyti. Vyresnio amžiaus privalumai – patirtis, išmintis, įgyti įgūdžiai – geležies amžiaus sąlygomis, ko gero, buvo mažiau vertinami arba juos mažiau stengtasi sureikšminti laidojimo apeigomis. Trečiasis ir ketvirtasis vyro gyvenimo dešimtmečiai buvo labiausiai tinkami karybai, nors pavieniai asmenys, tikėtina, šioje srityje galėjo ir ilgiau išlikti aktyvūs. Vyresnio amžiaus vyrai, netenkantys kario statuso, padėtimi visuomenėje buvo kiek artimesni moterims. Tą rodo kai kurie labiau moterims būdingi jų laidosenos bruožai: dažnesnis laidojimas grupiniuose

kapuose su vaikais, mažesnis ginklų ir didesnis moteriškų įkapių skaičius kapuose.

Moters padėtis visuomenėje taip pat tam tikru mastu priklausė nuo individualių savybių, ir pagrindinės jų greičiausiai buvo vaisingumas ir gebėjimas auginti vaikus (Halsall, 1995, 63; Jewell, 2007, 37). Šios savybės lėmė moters padėtį šeimoje, o per ją – ir bendruomenėje. Įkapių kompleksuose atsispindintys ryškūs statuso skirtumai tarp jaunų ir pagyvenusių moterų tikriausiai yra daugiausiai nulemti galimybių gimdyti palikuonis. Reprodukcijai tinkamiausias moters amžius buvo trečiasis gyvenimo dešimtmetis, o 40–45 m. riba iš esmės yra laikytina jo pabaiga (Henneberg, 1976, 43; Bentley, 1996, 31; Harris, Johnson, 2000, 76; Chamberlain, 2006, 35–36). Ketvirtajame ar penktajame gyvenimo dešimtmetyje moters vaikai patys suauga, ir jiems nebereikia priežiūros. Apytiksliai nuo šio amžiaus į moterų kapus dedamos kuklesnės įkapės ir mažiau papuošalų. Panašų vaikus auginančių moterų vertinimą atspindi, pavyzdžiui, kai kurie anglosaksų teisyne straipsniai (Griffiths, 1995, 41–42, 62; Hough, 2007, 221). Frankų Salijų teisyne vaisingo amžiaus moters gyvybė įvertinta net trigubai daugiau nei jaunesnio ar vyresnio amžiaus (už nėščiosios nužudymą buvo numatytos dar didesnės bausmės) (Drew, 1991, 45, 86, 106, 127, 162). Kita vertus, moterų kapuose nepastebima tokios sistemingos įkapių turtingumo koreliacijos su amžiumi, kokia buvo būdinga vyrams. Galima teigti, kad moters statusui įgyta padėtis turėjo mažesnę reikšmę, o jos galimybės išsikovoti aukštesnę padėtį buvo menkesnės ir labiau ribojamos bendro šeimos statuso. Apskritai moters padėtis Rytų Lietuvoje, ko gero, buvo panaši į vienalaikes germanų visuomenes – juridiškai daugeliu požiūrių gana apribota, tačiau realiai turinti tam tikrų laisvių šeiminio gyvenimo sferoje (Foote, Wilson, 1973, 108–111; Halsall, 1995, 61–72; Arnold, 2006, 36–37; Hough, 2007; Jewell, 2007, 37–39).

Statuso pavaldimumo požymius suaugusiųjų kapuose išvelgti yra sudėtinga. Suaugusio asmens

laidojimo būdą įgyta ir įgimta padėtis galėjo lemti vienodai. Netiesioginiu pavaldimumo padėties egzistavimo indikatoriumi galima laikyti pavienius išskirtinai turtingus pagyvenusių vyrų ir neturtingiausius jaunų suaugusiųjų kapus. Jie rodo, kad statusas ne visuomet buvo susijęs su amžiumi ir nuo jo priklausančiomis individualiomis savybėmis. Galbūt visuomenėje funkcionavusios socialinės normos kiek kitaip galiojo aukščiausio ir žemiausio sluoksnio atstovams. Tikėtina, kad aukščiausią statusą turintys asmenys sugebėdavo jį išlaikyti (ir perduoti palikuonims) netgi vyresniame amžiuje. Netiesioginiu padėties pavaldimumo požymiu galima laikyti ir turtingus moterų kapus – t.y. aukšto statuso vyrų gebėjimą perteikti savo socialinę padėtį šeimos nariams (Wason, 1994, 98–99). Grupiniai vyro ir moters kapai liudija, kad turimas statusas buvo bendras visai šeimai. Tuo tarpu turtingus jaunų suaugusiųjų kapus reikėtų traktuoti kaip socialinės sistemos, kurioje pavaldimumo reikšmė nėra didelė, indikatorių (stratifikuotoje visuomenėje kai kurie socialiniai atributai turėtų būti būdingi visų amžiaus grupių asmenims – Saxe, 1970š, 67; Peebles, Kus, 1977, 431; Byrd, Monahan, 1995, 280; Halsall, 1995, 253–254; Schulting, 1995, 12). Taip pat ir žemiausią padėtį paveldėję individai būdavo laidojami kukliai, nepaisant kitų statusą lemiančių veiksnių. Apskritai didelės vienodo amžiaus asmenų laidosenos variacijos leidžia manyti, kad amžius ir individualios savybės lėmė statusą tikrai tam tikrose pavaldėtose ribose.

Visų minėtų veiksnių reikšmė individo socialiniam statusui skirtingais laikotarpiais buvo nevienoda. Suaugusiųjų laidojimo papročiai bendrame Rytų Lietuvos pilkapių kultūros, kuriai per visą laikotarpį būdingas nuoseklus laidosenos paprastėjimas, kontekste reikšmingai nekito. Ryškiau pastebima tikrai moterų laidosenos kaita. Viduriniojo geležies amžiaus antrojoje pusėje ir vėlyvajame geležies amžiuje dauguma moterų kapų, skirtingai nei ankstesniu laikotarpiu, buvo įkapsami į anksčiau supiltus pilkapius. Vyrų laidosena

šiuo požiūriu taip smarkiai nekito. Nuo I tūkstantmečio antrosios pusės ryškėjantys vyrų ir moterų laidojimo apeigų skirtumai rodo palaipsniui didėjančią statuso priklausomybę nuo lyties. Moterų padėtis visuomenėje, kiek ji buvo perteikiama laidojimo papročiais, vėlyvajame kultūros etape tapo žemesnė ir artimesnė vaikų padėčiai.

Chronologinė įkapių kompleksų kaita yra glaudžiai susijusi su laidojamo asmens lytimi ir amžiumi. Turtingiausi vyrų kapai datuojami ankstyvuju Rytų Lietuvos pilkapių kultūros etapu (III–V/VI a.). Šiuo laikotarpiu įkapių įvairovė buvo itin didelė. Ji yra būdinga tiek jaunų suaugusiųjų, tiek pagyvenusių vyrų kapams. Vyro statuso sąsajos su amžiumi I tūkstantmečio antrajame ketvirtyje nebuvo ryškios. Galbūt tuomet didesnė reikšmė buvo teikiama paveldėtai padėčiai ar su amžiumi labai nekintančioms vyro savybėms. Apie I tūkstantmečio vidurį, greičiausiai – V a., pastebima ryški ir, tikėtina, staigi vyrų įkapių kompleksų diferenciacija. Viduriniojo geležies amžiaus degintiniai jaunų vyrų kapai, nors ir kiek mažiau turtingi nei ankstesnio laikotarpio, įkapių skaičiumi ir vertė beveik dvigubai lenkia pagyvenusių vyrų kapus. Ši kaita yra sinchroniška su įkapių kompleksų standartizacija ir kario atributų reikšmės juose išaugimu. Ryškiausias įkapių turtingumo ryšys su amžiumi pastebimas vėlyviausiuose griautiniuose ir ankstyvuosiuose (V–VI a.) degintiniuose vyrų kapuose. Pasikeitus ideologijai bei sustiprėjus vyro statuso sąsajoms su karyba, jauno amžiaus privalumai tapo aktualesni ir labiau išryškinami laidojimo apeigomis. Ginklų skaičius įkapių kompleksuose, ko gero, tapo labiau priklausomas nuo realios karinės laidojamo vyro veiklos. Šiuo laikotarpiu padėties paveldimumo reikšmė sumažėjo. Vėlesniuose (I tūkstantmečio paskutiniojo ketvirčio ir II tūkstantmečio pradžios) vyrų kapuose staigių įkapių kompleksų pokyčių nepastebima. Ginklai liko pagrindinis, tačiau ne taip ryškiai dominuo-

jantis jų akcentas. Vėlyvajame geležies amžiuje skirtumų tarp jaunų ir pagyvenusių vyrų įkapių turtingumo iš esmės neliko. Statuso diferenciacija tarp skirtingo amžiaus individų sumažėjo, nors kario statuso asociacija su jaunu amžiumi išliko. Aptarimojo laikotarpio pabaigoje (X–XI/XII a.), atrodo, vėl pastebima socialinės organizacijos pokyčių pradžia, kurią atspindi pavieniai išskirtinai turtingi karių kapai. Tačiau apie šias socialines transformacijas duomenų turima dar labai mažai (Ašmenelio pilk. 1, Rokantiškių k. 1/1, Žvirblių k. 47/II). Rytų Lietuvos pilkapių kultūros finaliniame etape vykę socialiniai reiškiniai, ko gero, laikytini jau viduramžių realijų preliudija. Kaip matyti, vyro socialiniai vaidmenys kito priklausomai nuo konkretaus laikotarpio aktualijų. Ryškiausiai kintantis elementas buvo statuso sąsajos su karyba. Jų pobūdis priklausė nuo bendruomenės karinės veiklos intensyvumo, poreikio gintis nuo užpuolikų ar organizuoti antpuolius bei šių veiksnių formuojamos ideologijos. Vyro statuso kaita yra visos visuomenės mastu vykusių socialinio gyvenimo pokyčių indikatorius.

Moterų įkapių kompleksų kaita per visą Rytų Lietuvos pilkapių kultūros egzistavimo laikotarpį buvo tolygi. Gausiausios, įvairiausios ir turtingiausios įkapės dėtos į I tūkstantmečio antrojo ketvirčio moterų kapus. Galbūt tai indikuoja didesnę padėties paveldimumo reikšmę to meto bendruomenėje (vyrų gebėjimą perteikti savo statusą šeimos nariams). Nuo I tūkstantmečio vidurio, įsivyravus mirusiųjų deginimo papročiu, moterų kapams būdingi skurdesni įkapių kompleksai. Jų turinys ir turtingumas reikšmingai nebekito iki pat II tūkstantmečio pirmųjų amžių. Įkapėmis išreikšiami statuso skirtumai tarp jaunų ir pagyvenusių moterų visais laikotarpiais išliko stabilūs ir gana ženklūs. Reikia manyti, moters statusas buvo gerokai mažiau lemiamas socialinių pokyčių, išorinių sukrėtimų ar kitų visos visuomenės mastu reikšmingų veiksnių. Jį visuomet apibrėžė nuo šių veiksnių mažai priklausomi šeiminiai vaidmenys ir vaisingumas.

IŠVADOS

Laidojimo paminklų medžiaga, nors ir gana informatyvi socialiniu požiūriu, negali atskleisti viso praeities visuomenėje funkcionavusių socialinių ryšių spektro. Santykiai tarp žmonių, socialinis statusas yra gerokai sudėtingesni ir subtilesni nei archeologui prieinama kape užkoduota informacija. Vyrų ir moterų padėties visuomenėje skirtumai tėra vienas iš daugelio socialinės organizacijos aspektų. Didelė laidosenos įvairovė, daugybė išimčių iš išryškėjančių dėsnų verčia manyti geležies amžiaus Rytų Lietuvoje nebuvus universalių socialinių normų, griežtai apibrėžiančių kiekvieno individo padėtį visuomenėje ar griežtai reglamentuojančių socialinio statuso ir laidojimo būdo ryšį. Šio darbo teiginiai yra daugiau teorinis socialinės organizacijos modelis. Tyrimui pasirinkti laidosenos elementai ir statistiškai pastebimi jų skirtumai perteikia apibendrintą ir gerokai supaprastintą vaizdą.

Rytų Lietuvos pilkapių kultūrą palikusiose visuomenėse lytis buvo pagrindinis kiekvieno individo statusą lemiantis veiksnys. Šis socialinis identitetas buvo aiškiai išreiškiamas į kapą dedamomis įkapėmis. Ryškiausias vyrų įkapių kompleksų akcentas buvo ginklai, simbolizuojantys priklausymą karių sluoksniui. Įkapių standartizacija rodo aiškų socialinių vaidmenų pasiskirstymą tarp vyrų. Moterų kapuose atsispindi daugiau šeiminei padėčiai. Sprendžiant pagal mažesnę įkapių kompleksų diferenciaciją, socialinių vaidmenų įvairovė ir konkurencija dėl statuso tarp moterų buvo ne tokia didelė.

Socialinis statusas buvo glaudžiai susijęs su amžiumi ir nuo jo priklausomomis individualiomis savybėmis. Apskritai suaugusio asmens, kaip visuomenės nario, pozicija nuo brandos labai nekito. Tačiau individualus statusas nebuvo visiškai stabilus visą gyvenimą. Vyresni vyrai ir moterys laidoti su skurdesnėmis įkapėmis. Tai rodo, kad visuomenėje labiau vertintos jaunesnio amžiaus savybės: vyrų – karinis aktyvumas, moterų –

vaisingumas. Kita vertus, kiekvieno individo visuomeninė padėtis varijavo tikrai tam tikrose paveldėtose ribose.

Per visą Rytų Lietuvos pilkapių kultūros egzistavimo laikotarpį pastebima skirtinga vyrų ir moterų padėties visuomenėje kaita. Vyrų kapuose atsispindi ideologijos ir socialinės struktūros pokyčiai. Statuso priklausomybė nuo amžiaus, iki tol buvusi nereikšminga, ypač išryškėjo apie I tūkstantmečio vidurį, o vėliau ilgainiui vėl mažėjo. Tuo tarpu moterų socialiniai vaidmenys buvo mažiau veikiami socialinės organizacijos pokyčių. Moterų statuso ryšys su amžiumi visuomet išliko stabilus.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Abaravičius G., 1994 – Mošos (Naujasodų) pilkapyno tyrinėjimai 1993 metais // *ATL* 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994, p. 99–102.

Acsádi G., Nemeskéri J., 1970 – *History of human life span and mortality*. Budapest, 1970.

Alesan A., Malgosa A., Simó C., 1999 – Looking into the demography of an Iron Age population in the Western Mediterranean. I. Mortality // *AJPA*. 1999, Vol. 110, Iss. 3, p. 285–301.

Arnold B., 1995 – ‘Honorary males’ or women of substance? Gender, status, and power in Iron-Age Europe // *Journal of European archaeology*. 1995, Vol. 3, No. 2, p. 153–168.

Arnold B., 2007 – Gender and archaeological mortuary analysis // *Women in antiquity: Theoretical approaches to gender and archaeology* (ed. S. Milledge Nelson). Walnut Creek, 2007, p. 107–140.

Arnold M., 2006 – *The Vikings: Culture and conquest*. London, New York, 2006.

Astrauskas A., 1998š – *Marvelės bendruomenė (II a. pabaiga–V a.)* (daktaro disertacija). 1998, *LNBRKRS*, F. 132–736.

Barrett J. C., 1996 – The living, the dead and the ancestors: Neolithic and Early Bronze Age mortuary practices // *Contemporary archaeology*

in theory: A reader (eds. R. W. Preucel, I. Hodder). Oxford, Malden, 1996, p. 394–412.

Bentley G. R., 1996 – How did prehistoric women bear “man the hunter”? Reconstructing fertility from the archaeological record // *Gender and archaeology* (ed. R. P. Wright). Philadelphia, 1996, p. 23–51.

Binford L. R., 1971 – Mortuary practices: Their study and their potential // *Approaches to the social dimensions of mortuary practices* (ed. J. A. Brown). *Memoirs of the Society for American archaeology*. 1971, No. 25, p. 6–29.

Byrd B. F., Monahan C. M., 1995 – Death, mortuary ritual, and Natufian social structure // *Journal of anthropological archaeology*. 1995, Vol. 14, p. 251–287.

Bonnassie P., Guichard P., Gerbet M. C., 2001 – *Las Españas medievales*. Barcelona, 2001.

Brothwell D. R., 1981 – *Digging up bones: The excavation, treatment and study of human skeletal remains* (3 leid.). Ithaca, New York, 1981.

Butėnas E., 2002 – Kurklių Šilo pilkapynas // *ATL 2000 metais*. Vilnius, 2002, p. 60–63.

Butėnienė E., 1976š – Kretuonų pilkapyno, Švenčionių raj. 1976 m. tyrinėjimų dienoraštis. 1976, LIIR, Nr. 588.

Butėnienė E., 1977š – Kretuonų pilkapyno, Švenčionių raj. 1977 m. tyrinėjimų dienoraštis. 1977, LIIR, Nr. 588.

Butėnienė E., 1979š – Kretuonių pilkapyno, Švenčionių raj. 1979 m. tyrinėjimų dienoraštis. 1979, LIIR, Nr. 1180.

Chamberlain A., 2006 – *Demography in archaeology*. Cambridge, 2006.

Crass B. A., 2001 – Gender and mortuary analysis: What can grave goods really tell us? // *Gender and the archaeology of death* (eds. B. Arnold, N. L. Wicker). Walnut Creek, 2001, p. 105–118.

Czarnecka K., 1990 – Age-related changes of social status: An attempt at reconstruction based on the Przeworsk culture cemeteries with anthropological determinants // *Archaeologia Polona*. Wrocław, Warszawa, 1990. Vol. 28, p. 123–148.

Česnys G., Balčiūnienė I., 1988 – *Senųjų Lietuvos gyventojų antropologija*. Vilnius, 1988.

Davis-Kimball J., 1997 – Sauro-Sarmatian nomadic women: New gender identities // *The journal of Indo-European studies*. 1997, Vol. 25, No. 3–4, p. 327–343.

Drew K. F., 1991 – *The laws of the Salian Franks*. Philadelphia, 1991.

Durić M., Rakočević Z., Đonić D., 2005 – The reliability of sex determination of skeletons from forensic context in the Balkans // *Forensic science international*. 2005, Vol. 147, Iss. 2–3, p. 159–164.

Effros B., 2000 – Skeletal sex and gender in Merovingian mortuary archaeology // *Antiquity*. 2000, Vol. 74, No. 285, p. 632–639.

Foote P., Wilson D. M., 1973 – *The Viking achievement: The society and culture of early medieval Scandinavia*. London, 1973.

Gejvall N. G., 1969 – *Cremations // Science in archaeology: A survey of progress and research* (eds. D. Brothwell, E. Higgs). London, 1969, p. 468–479.

Gilbert B. M., McKern T. W., 1973 – A method for aging the female os pubis // *AJPA*. 1973, Vol. 38, Iss. 1, p. 31–38.

Girininkas A., 1994 – Rėkučių-Pakretuonės pilkapyno 1992 m. tyrinėjimai // *ATL 1992 ir 1993 metais*. Vilnius, 1994, p. 103–104.

Goodenough W. H., 1965 – Rethinking ‘status’ and ‘role’: Towards a general model of the cultural organization of social relationships // *The relevance of models for social anthropology* (ed. M. Banton). London, 1965, p. 1–24.

Griffiths B., 1995 – *An introduction to Early English Law*. Swaffham, 1995.

Grizas G., 2006 – Pašekščių pilkapynas // *ATL 2004 metais*. Vilnius, 2006, p. 73–76.

Halsall G., 1995 – *Settlement and social organization: The Merovingian region of Metz*. Cambridge, 1995.

Härke H., 1990 – “Warrior graves”? The background of the Anglo-Saxon weapon burial rite // *Past and present*. 1990, Vol. 126, No. 1, p. 22–43.

- Harris M., Johnson O.**, 2000 – Cultural anthropology (5 leid.). Boston, 2000.
- Hedeager L.**, 1992 – Iron-Age societies: From tribe to state in Northern Europe, 500 BC to AD 700. Oxford, Cambridge, 1992.
- Henneberg M.**, 1976 – Reproductive possibilities and estimations of the biological dynamics of earlier human populations // The demographic evolution of human populations (eds. R. H. Ward, K. M. Weiss). London, 1976, p. 41–48.
- Herdt G.**, 1996 – Third sexes and third genders // Third sex, third gender: Beyond sexual dimorphism in culture and history (ed. G. Herdt). New York, 1996, p. 21–81.
- Hodder I.**, 1982 – Symbols in action: Ethno-archaeological studies of material culture. Cambridge, 1982.
- Hodson F. R.**, 1977 – Quantifying Hallstatt: Some initial results // AA. 1977, Vol. 42, No. 3, p. 394–412.
- Holck P.**, 1997 – Cremated bones: A medical-anthropological study of an archaeological material on cremation burials. Antropologiske skrifter. Oslo, 1997. Nr. 1.
- Hough C.**, 2007 – Women and the law in Seventh-Century England // Nottingham medieval studies. 2007, Vol. 51, p. 207–230.
- Ivanauskas E.**, 1999š – Neaiškių archeologijos objektų 1999 metų žvalgomieji archeologijos tyrimai Akmenės, Jonavos, Kaišiadorių, Mažeikių, Šakių ir Utenos rajonuose. 1999, LIIR, Nr. 3418.
- Iwanowska G.**, 2006 – Cmentarzysko kurhanowe w Żwirblach pod Wilnem. Wprowadzenie w problematykę. Katalog. Warszawa, 2006.
- Jankauskas R.**, 2001 – Lietuvos gyventojų antropologija: nuo seniausių laikų iki XIII a. // LAMMDI. Vilnius, 2001. T. 49/50, p. 38–45.
- Jewell H. M.**, 2007 – Women in Dark Age and Early Medieval Europe c. 500–1200. Basingstoke, New York, 2007.
- Jovaiša E.**, 1997 – Senojo geležies amžiaus visuomenės struktūros atspindžiai baltų laidojimo paminkluose // LAMMDI. Vilnius, 1997. T. 35, p. 15–47.
- Katz D., Suchey J. M.**, 1986 – Age determination of the male os pubis // AJPA. 1986, Vol. 69, Iss. 4, p. 427–435.
- Kliaugaitė V.**, 2000a – Tyrinėjimai Aleksandriškių pilkapyne 1999 m. // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 172–173.
- Kliaugaitė V.**, 2000b – Ziboliškės III pilkapyno tyrinėjimai 1999 m. // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 182–183.
- Kliaugaitė V.**, 2005 – Kaltanėnų (Degutinės) pilkapynas // ATL 2002 metais. Vilnius, 2002, p. 66–68.
- Kuncienė O.**, 1975š – Naravų, Trakų raj., 1975 m. liepos 4 d. – rugpiūčio 5 d. pilkapių tyrinėjimų dienoraštis. 1975, LIIR, Nr. 523.
- Kuncienė O.**, 1976š – Naravai, Trakų raj., 1976 m. birželio 24 – rugpiūčio 5 d. Pilkapių tyrinėjimų dienoraštis. 1976, LIIR, Nr. 523.
- Kurila L.**, 2002 – Socialinių santykių atspindžiai Rytų Lietuvos pilkapių degintinių kapų medžiagoje // AL. Vilnius, 2002. T. 3, p. 122–136.
- Kurila L.**, 2007a – Geležies amžiaus Rytų Lietuvos gyventojų demografija // LAMMDI. Vilnius, 2007. T. 66, p. 3–11.
- Kurila L., 2007b** – Vaiko statusas Rytų Lietuvoje geležies amžiuje // AL. Vilnius, 2007. T. 8, p. 97–116.
- Kurila L., Baubonis Z., Kliaugaitė V.**, 2007 – Vigodkos (Dūkšto, Saksoniškių) II pilkapynas // LA. Vilnius, 2007. T. 32, p. 145–170.
- Kurila L., Kliaugaitė V.**, 2007 – Baliulių pilkapiai (Švenčionių r.) // LA. Vilnius, 2007. T. 30, p. 121–180.
- Kurila L., Kliaugaitė V.**, 2008 – Peršaukščio-Kasčiukų pilkapynas // LA. Vilnius, 2008. T. 33, p. 9–40.
- Loe L., Robson-Brown K.**, 2005 – Summary report on the human skeletons (In: Holbrook N., Thomas A. An Early-medieval monastic cemetery at Llandough, Glamorgan: Excavations in 1994) // Medieval archaeology. 2005, Vol. 49, No. 1, p. 42–52.

- Lucy S. J.**, 1997 – Housewives, warriors and slaves? Sex and gender in Anglo-Saxon burials // *Invisible people and processes: Writing gender and childhood into European archaeology* (ed. J. Moore, E. Scott). London, New York, 1997, p. 150–168.
- Luchtanas A.**, 1999š – Varliškių (Orliškių) pilkapyno (A 1190), Vievio sen., Trakų raj. archeologinių tyrinėjimų 1999 metais ataskaita. 1999, LIIR, Nr. 3306.
- Luchtanas A.**, 2002 – Grabijolų (Žemaitiškių) pilkapynas // *ATL 2001 metais*. Vilnius, 2002, p. 92–93.
- Luchtanas A.**, 2006a – Grabijolų (Žemaitiškių) pilkapynas II // *ATL 2004 metais*. Vilnius, 2006, p. 83–84.
- Luchtanas A.**, 2006b – Padūkštų pilkapynas // *ATL 2004 metais*. Vilnius, 2006, p. 84.
- Mays S.**, 1998 – *The archaeology of human bones*. London, New York, 1998.
- Mays S.**, 2002 – The relationship between molar wear and age in an early 19th century AD archaeological human skeletal series of documented age at death // *Journal of archaeological science*. 2002, Vol. 29, Iss. 8, p. 861–871.
- Meindl R. S., Lovejoy C. O.**, 1985 – Ectocranial suture closure: A revised method for the determination of skeletal age at death based on the lateral-anterior sutures // *AJPA*. 1985, Vol. 68, Iss. 1, p. 57–66.
- Meindl R. S., Lovejoy C. O., Mensforth R. P., Carlos L. D.**, 1985 – Accuracy and direction of error in the sexing of the skeleton: Implications for paleodemography // *AJPA*. 1985, Vol. 68, Iss. 1, p. 79–85.
- Merkevičius A.**, 1988š – Sudotos km. pilkapių, Švenčionėlių apyl., Švenčionių raj. tyrinėjimų ataskaita. 1988, LIIR, Nr. 1524.
- Michelbertas M.**, 2002 – Jakšiškio pilkapynas // *ATL 2000 metais*. Vilnius, 2002, p. 71–73.
- Morris I.**, 1991 – The archaeology of ancestors: The Saxe/Goldstein hypothesis revisited // *Cambridge archaeological journal*. 1991, Vol. 1, Iss. 2, p. 147–169.
- Musianowicz K.**, 1968 – Wczesnośredniowieczny kurhan w Rekanciszkach, rejon Nowowilejka, na tle wschodniolitewskich kurhanów // *Wiadomości archeologiczne*. Warszawa, 1968. T. 33, zesz. 3–4, p. 338–354.
- Oestigaard T., Goldhahn J.**, 2006 – From the dead to the living: Death as transactions and renegotiations // *Norwegian archaeological review*. 2006, Vol. 39, Iss. 1, p. 27–48.
- O’Shea J. M.**, 1984 – Mortuary variability: An archaeological investigation. Orlando, 1984.
- O’Shea J. M.**, 1995 – Mortuary custom in the Bronze Age of Southeastern Hungary: Diachronic and synchronic perspectives // *Regional approaches to mortuary analysis* (ed. L. A. Beck). New York, London, 1995, p. 125–145.
- Parker Pearson M.**, 1982 – Mortuary practices, society and ideology: An ethnoarchaeological study // *Symbolic and structural archaeology* (ed. I. Hodder). Cambridge, 1982, p. 99–113.
- Peebles C. S., Kus S. M.**, 1977 – Some archaeological correlates of ranked societies // *AA*. 1977, Vol. 42, No. 3, p. 421–448.
- Phenice T. W.**, 1969 – A newly developed visual method of sexing the os pubis // *AJPA*. 1969, Vol. 30, Iss. 2, p. 297–301.
- Piontek J.**, 1985 – *Biologia populacji pradziejowych: Zarys metodyczny*. Poznań, 1985.
- Richards L. C., Miller S. L.**, 1991 – Relationships between age and dental attrition in Australian aboriginals // *AJPA*. 1991, Vol. 84, Iss. 2, p. 159–164.
- Rösing F. W., Kvaal S. I.**, 1998 – Dental age in adults – A review of estimation methods // *Dental anthropology: Fundamentals, limits, and prospects* (eds. K. W. Alt, F. W. Rösing, M. Teschler-Nicola). Wien, New York, 1998, p. 442–468.
- Rothschild N. A.**, 1990 – *Prehistoric dimensions of status: Gender and age in Eastern North America*. New York, London, 1990.
- Saxe A. A.**, 1970š – *Social dimensions of mortuary practices*. Michigan, 1970 [interaktyvus, žiūrėta 2006 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://wwwlib.umi.com/dissertations/cart?add=7104720>>.

Schulting R. J., 1995 – Mortuary variability and status differentiation on the Columbia-Fraser plateau. Burnaby, 1995.

Semėnas V., 1997š – 1996 metų tyrinėjimų Pavajuonio–Rėkučių pilkapynė ataskaita. 1997, LIIR, Nr. 3019.

Semėnas V., 2000 – Sudotos I pilkapių grupės tyrinėjimai // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 197–199.

Semėnas V., 2005 – Sudotos I pilkapynas // ATL 2002 metais. Vilnius, 2005, p. 73–74.

Simniškytė A., 2000 – Galinių (Užpalių) pilkapyno tyrinėjimai 1998 m. // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 199–200.

Simniškytė-Strimaitienė A., 2004š – Kultūrinė dinamika Sėlos regione I–XIII a. po Kr. (daktaro disertacija). 2004, LNBRKRS, F. 132–3077.

Simniškytė A., 2007 – Weapons in Iron Age women's graves // *Archaeologia Baltica*. Klaipėda, 2007. T. 8, p. 283–291.

Snodgrass J. J., 2004 – Sex differences and aging of the vertebral column // *Journal of forensic sciences*. 2004, Vol. 49, Iss. 3, p. 458–463.

Steponaitis V., 2002š – Paduobės–Šaltaliūnės (Švenčionių raj.) III grupės pilkapių 2002 m. tyrinėjimų ataskaita. 2002, LIIR, Nr. 3986.

Steponaitis V., 2006a – Paduobės (Šaltaliūnės) III grupės pilkapynas // ATL 2004 metais. Vilnius, 2006, p. 87–91.

Steponaitis V., 2006b – Paduobės (Šaltaliūnės) III grupės pilkapynas // ATL 2005 metais. Vilnius, 2006, p. 98–101.

Steponaitis V., 2007 – Paduobės (Šaltaliūnės) III grupės pilkapynas // ATL 2006 metais. Vilnius, 2007, p. 132–134.

Stoodley N., 1999 – The spindle and the spear: A critical enquiry into the construction and meaning of gender in the Early Anglo-Saxon burial rite. BAR British series. Oxford, 1999. No. 288.

Stoodley N., 2000 – From the cradle to the grave: Age organization and the Early Anglo-Saxon

burial rite // *World archaeology*. 2000, Vol. 31, No. 3, p. 456–472.

Strazdas A., 1990š – Gudelių (Lenkiškių), Buivydiškių apyl., Vilniaus raj., pilkapyno 1988–1989 m. tyrinėjimų ataskaita. 1990, LIIR, Nr. 1757.

Sullivan L. P., 2001 – Those men in the mounds: Gender, politics, and mortuary practices in Eastern Tennessee // *Archaeological studies of gender in the Southeastern United States* (eds. J. M. Eastman, C. B. Rodning). Gainesville, 2001, p. 101–126.

Šatavičius E., 1998 – Sudotos archeologijos paminklų komplekso tyrinėjimai 1996–1997 metais // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 45–50.

Šatavičius E., 2000 – Sudotos archeologinio paminklų komplekso tyrinėjimai // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 72–76.

Šimėnas V., 1998 – Dvyliškio (Paraisčių) pilkapyno tyrinėjimai 1997 metais // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 161–164.

Šlaus M., 2000 – Biocultural analysis of sex differences in mortality profiles and stress levels in the Late Medieval population from Nova Rača, Croatia // *AJPA*. 2000, Vol. 111, Iss. 2, p. 193–209.

Švelniūtė R., 2005 – Socialinio gyvenimo atspindžiai V–VI a. Plinkaigalio kapinyne // *LA*. Vilnius, 2005. T. 27, p. 9–22.

Tainter J. A., 1978 – Mortuary practices and the study of prehistoric social systems // *Advances in archaeological method and theory* (ed. M. B. Schiffer). New York, 1978. Vol. 1, p. 105–141.

Tarifa F., 2007 – Balkan societies of “social men”: Transcending gender boundaries // *Societies without borders*. 2007, Vol. 2, No. 1, p. 75–92.

Tautavičius A., 1953š – 1953 m. liepos mėn. 1–31 d. d. LTSR MA Istorijos ir Teisės instituto archeologinės ekspedicijos vestų pilkapių kasinėjimų Kapitoniškėse, Rumšiškių ap., Kaišiadorių rajone, dienoraštis. 1953, LIIR, Nr. 27.

Tautavičius A., 1981 – Taurapilio „kunigaikščio“ kapas // *LA*. Vilnius, 1981. T. 2, p. 18–43.

Ubelaker D. H., 1989 – Human skeletal remains: Excavation, analysis, interpretation (2 leid.). Washington, 1989.

Urbanavičienė S., 1995 – Diktarų kapinynas // LA. Vilnius, 1995. T. 11, p. 169–206.

Vaitkevičius V., 2002 – Pilviškių pilkapynas // ATL 2000 metais. Vilnius, 2002, p. 81–83.

Vaitkunskienė L., 1985 – Moters ir vyro statusas žemdirbių bendruomenėje V–VI amžiaus Lietuvoje // Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A. Vilnius, 1985. T. 1(90), p. 74–85.

Walker P. L., 1994 – Documentation of sex differences and age changes in adults // Standards for data collection from human skeletal remains (eds. J. Buikstra, D. H. Ubelaker). Arkansas archaeological survey research series. Fayetteville, 1994, No. 44, p. 15–38.

Wason P. K., 1994 – The archaeology of rank. Cambridge, 1994.

Weglian E., 2001 – Grave goods do not a gender make: A case study from Singen am Hohent-

wiel, Germany // Gender and the archaeology of death (eds. B. Arnold, N. L. Wicker). Walnut Creek, 2001, p. 137–155.

Zariņa G., 2005 – Sievietes statuss Latvijā 7.–13. gs. pēc paleodemogrāfijas datiem // Arheoloģija un etnogrāfija. Rīga, 2005. T. 22, p. 204–211.

SANTRUMPOS

AA – American antiquity

AJPA – American journal of physical anthropology

AL – Archaeologia Lituana

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje

LA – Lietuvos archeologija

LAMMDI – Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Istorija

LIIR – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas

LNBRKRS – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius

SOCIAL STATUS AND GENDER: AN ANALYSIS OF THE SOCIAL ORGANISATION OF IRON AGE EAST LITHUANIA

Laurynas Kurila

Summary

The social organisation of each society is a complex system that consists of social personae and separate social identities. Different identities (the position in the society, personal characteristics and authority, occupation, ethnicity, religion, age, etc.) can have different values in the society's structure. But the most important and universal identity determining an individual's position in a society and his/her social ties is definitely sex. In analysing prehistoric societies, especially their mortuary record, sex is one of the identities that are the most clearly identified using archaeological methods. A comparative analysis of male and female social status and roles

is probably the most suitable methodological approach. But although on a theoretical level, the significance of sex is stressed fairly clearly for studies of social organisations, this approach is not widely used in studies of concrete societies. In Lithuanian archaeology, research on social relationships is oriented more to other identities, political structures, and the genesis of statehood. But if the significance of sex (and age) is not evaluated, the reconstruction of a past society's social organisation cannot be complete.

The paper, on the basis of the mortuary record, discusses the social organisation of the societies

that left the East Lithuanian barrow culture (3/4th – 11/12th centuries). Its main methodological principle is the distinguishing of male and female burials that have been osteologically identified and their evaluation using various archaeological criteria. It seeks to reveal the status of the males and females, their importance in the social organisation, their social role, and the changes in these over the entire period of the culture's existence.

The paper's database consists of only burials that have been osteologically analysed. Due to the specific nature of osteological analysis, it is necessary to restrict it to material from adult burials. The study is based on data from 425 osteologically analysed graves (72 inhumations and 353 cremations) from 67 burial sites. In all, the remains of at least 514 individuals were identified in the graves. At least 352 of them were ascribed to the adult category (over 18–20 years of age) (calculated most probable number: 379.8 or 73.9%). The adults were divided into two age groups. At least 159 individuals belong to the 20–40 (young adult) age group (most probable number: 272.0 or 52.9%) and at least 70 to the over 40 (elderly) age group (most probable number: 107.8 or 21.0%). The sex of 247 adults was more or less reliably determined (39 in inhumations and 208 in cremations). The remains of at least 128 (51.8%) males and 119 (48.2%) females were identified. The male/female ratio was 1.076. It was 0.924 in the young adult age group and 1.515 in the elderly age group. The average lifespan for males was 37.2 years and for females 35.1 years.

No larger discussions arise in modern archaeology concerning the existence of a connection between burial method and social status, unlike the nature of this connection. Processual archaeology stresses a direct connection between the funeral rites and the social status, and perceives the social organisation as being regulated by certain social laws. This conception is summarised by the energy expenditure model. (A society is prepared to organise rites consuming more material resources, labour, and time when burying an individual with higher status.) Postprocessual archaeology, although it does not deny the social implications of funeral rites, accents the symbolic meanings and ideology hiding in them. Burial is a social reality or a claim to it, which is imparted by the living. Through ritual, each society or each member of it can, in his own

way, encode socially important information. The aforementioned theoretical positions are essentially oriented to different elements of archaeological cognition: to the research methods and the interpretation of the results. This paper strives to adapt the advantages of both of them. Of course, the nature of the material used determines the research method and theoretical position.

The criteria for evaluating a burial's energy expenditure were defined for the study of the social organisation of the East Lithuanian barrow culture. Higher status is indicated by a larger barrow with a more complex construction, a more complex grave construction, burial in an individual (rather than a collective) grave, and burial in a new (rather than a previously created) barrow. More abundant and richer grave goods show an individual's greater wealth as well as the community's willingness to sacrifice an appropriately greater share of it to the buried individual. Three parameters are used in evaluating sets of grave goods as status indicators: the number of artefacts, the number of artefact types, and the imputed set values. The last parameter is the total of the imputed values of the grave goods in the set. They are calculated by correlating the artefact types with the set's diversity. In addition, the significance of grave goods as gender indicators was defined in respect to the East Lithuanian barrow culture.

Of the 128 adult males, 31 (24.2%) were buried in collective graves. Males of various ages were buried in collective and individual graves in approximately the same frequency. The largest numbers of collective burials occurred in the middle to third quarter of the 1st millennium. The majority of these burials were of males buried together with subadults. They should not be unambiguously considered an expression of lower status. Perhaps these are instances of the burial of an individual of higher status (male) with a person of lower status (subadult).

Some barrows, in which males were buried, had larger dimensions. The mounds, which contained the burials of males 20–40 years in age, were on average larger than the barrows with the burials of males over the age of 40. Several barrows were distinguished by a more complex construction that required a greater expenditure of labour.

57.8% of the male burials were made in pits or at the barrow's base and only 42.2% were dug into

previously created barrows. The funeral rites for elderly males were somewhat more complex than those for young adults (39.1% and 48.8% respectively were in graves dug into previous barrows). No distinct chronological changes in male funeral rites are noticeable in this respect.

A large diversity of grave goods was placed in male burials. No grave goods were found in only 26.8% of the burials. Relatively more males over the age of 40 were buried without grave goods than were males 20–40 years of age. Female grave goods were found in a large part (45.5%) of the osteologically identified male burials. 37.9% and 46.2% of the young and elderly male burials respectively contained sets of female grave goods. These burials were not as rich as those with only sets of male grave goods. It is probably necessary to associate these with individuals, who did not have full warrior status. This could be an expression of a peculiar restriction of their social rights.

It is possible to divide the male burials into five distinct groups according to the number of grave goods: no grave goods (26 burials), 1–3/4 (49–57 burials), 4/5–8 (10–18 burials), 10–13 (3 burials), and the richest sets (1 burial). A clear standardisation of the grave goods is seen in the male burials. More abundant, more diverse, and richer grave goods were placed in the burials for younger males although this is not an absolute rule. The composition, richness, and diversity of the sets of male grave goods distinctly changed. The average number of artefacts and the number of artefact types in the burials of young males and the imputed value of the set gradually declined during the entire period of the culture's existence. The burials of elderly males during the culture's early stage were richer than those of the younger males. A clear and sudden drop in the richness of the grave goods for the former is noticeable in around the mid-1st millennium. The burials of young males from this period are considerably richer than those of elderly males. But in the Late Iron Age they do not essentially differ from one another in respect to grave goods.

The predominant element in male burials is weapons. Tight bonds exist between the general richness of a burial and the number of weapons in it. In every period except the culture's early stage, weapons were placed in the burials of younger males in greater numbers and with greater diversity on

average. Military experience and participation in battles or readiness for them was the main prerequisite for higher social status. Military activity was a quality of younger individuals.

Of the 119 adult females, 26 (21.8%) were buried in collective graves. Among these 26, relatively somewhat more were younger females. This practice was the most characteristic in the middle to third quarter of the 1st millennium.

Barrows, which contained female burials, were on average slightly smaller than the mounds with male burials. The diversity of their sizes is not that great. The variations in the mound construction are also smaller.

Over half (55.7%) of the female burials were dug into previously created barrows. It seems that relatively more of the later burials were in the 20–40 age group than the over 40 age group. The percentage of burials dug into earlier barrows increased from the mid-1st millennium.

The sets of female grave goods are slightly poorer than the male sets in respect to quantity. 26.9% of the female burials contained no grave goods. Only 14.0% of females were given male grave goods and these sets are slightly less rich than those from burials with only female grave goods. Thus they should not be considered an expression of higher status. It seems that young females were buried in the bulk of such burials. Such funeral rites could be connected with the participation of females in military activity or with a role in a heredity system when there are no male heirs.

According to the number of artefacts it is possible to divide female burials only into conditional groups: no grave goods (25 burials), 1 or 2 (38 burials), 3–8 (28 burials), and rare richer sets (2 burials). There are no clear boundaries between them. The burials of young females are on average richer and more diverse than those of elderly females, although this is not always seen at separate burial sites. A similar richness ratio in young and elderly female burials remains throughout the entire period under discussion.

It is possible to divide female grave goods into two groups that are connected with different images of the afterlife: tools and ornaments or clothing accessories. The total number and diversity of the ornaments in the burials of younger females was larger throughout the period.

A review of the adult burials in East Lithuanian barrows reveals five interrelated dimensions of status: sex, age, achieved status, ascribed status, and chronological change. Sex was the main factor determining the status of each individual. Only slight differences are seen in the funeral rites; male burials have a somewhat more complex and diverse construction than female burials. But this social identity was clearly expressed through the grave goods placed in the burial. The reality conveyed by the grave goods reflects only a certain sphere of social life and a peculiar idealised image. The main aspect of male status was membership (or a supposed membership?) in the warrior stratum. The standardisation of the grave goods shows a clear distribution of the social roles among the males. Male status was perceived in general at the community or an even broader level.

Marital status is reflected more in female burials. Judging from the smaller differentiation of the grave good sets, female status at the community level was not clearly expressed. The diversity of female social roles and the extent of female competition over status were not that big.

The clear differences in male and female status are not necessarily associated with only biological sex. Gender was partially a cultural category. The social attributes of males and females were not evenly ascribed to specific individuals.

Social status changed with age. The position of adults, as full members of the society, became stable at maturity. The manner of burial did not differ sharply for adults of different ages. But individual status was not unchangeable. Symbols of higher status were bestowed on younger males and females through grave goods. But it is impossible to define clear turning points in this sense. It is possible to think that one's position in society was gradually lost when one was in approximately the late 30s or the 40s.

Age determined the funeral rites in so far as the individual characteristics changed. The male social identity that changed the most sharply with age was membership in the warrior stratum. The characteristics of a younger male, i.e. physical power and energy as well as the ability to compete for position and to retain it, were more valued in the society. Older males, who had lost their warrior status, were somewhat closer to females in their position in the

society. The main prerequisite of higher female status was fertility. But achieved status had less significance for female status, and a female's possibilities to achieve a higher position were poorer and more limited by the family's general status.

It is difficult to see signs of ascribed status in adult burials. It is likely that those individuals with the highest status were able to retain it and pass it on to their descendents. Those who inherited the lowest status also had limited possibilities to achieve a higher one.

The significance of all the aforementioned factors on individual status was not uniform during different periods. The funeral rites for adults in the general context of the East Lithuanian barrow culture, which was characterised by consistent simplification of the funeral rites, did not change significantly. The differences in male and female funeral rites that became distinct beginning in the second half of the 1st millennium show the gradually increasing dependence of status on sex. The position of females in the society became lower and closer to the position of the children during the culture's late stage.

The changes in the ideology and the social structure are reflected in the sets of male grave goods. The dependency of status on age was insignificant in the second quarter of the 1st millennium. In around the mid-1st millennium the tradition for placing grave goods changed. Younger males began to be buried with considerably richer grave goods than elderly males. This change occurred at the same time as the standardisation of the grave good sets and the growth of the significance of the warrior attributes in them. The significance of ascribed status declined at this time. The differentiation of status among males of different ages decreased once again in the Late Iron Age. Male status was connected with the intensity of the community's military activities and the ideology created by it.

Meanwhile the connection of female status with age always remained stable and the change in grave good sets was gradual during the entire period. Female status was less determined by social transformations, external convulsions, or other significant factors on a community-wide scale. It was always defined by the family roles and fertility.

LIST OF TABLES

Table 1. Number of osteologically analysed graves and identified individuals at the burial sites.

Table 2. Imputed value of the artefacts.

Table 3. Correlation of the artefact types with male and female gender (1 – distinct correlation, 2 – indistinct correlation, only statistically noticeable or a correlation based on sparse data).

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Burial sites, from which this study uses data.

Fig. 2. Scale of male burials in collective graves in different periods.

Fig. 3. Diameter (x) and height (y) in metres of barrows with male burials (average dimensions: 1 – barrows with burials of males of all ages, 2 – barrows with burials of males 20–40 years old, 3 – barrows with burials of males over 40).

Fig. 4. Position of the burials in the barrows: males from different age groups.

Fig. 5. Position of male burials in barrows from different periods.

Fig. 6. Number of male burials with and without grave goods in different age groups and in different periods (1 – burials of males 20–40 years old, 2 – burials of males over 40).

Fig. 7. Number of artefacts and number of artefact types in male burials.

Fig. 8. Number of artefacts, number of artefact types, and imputed set values for males from different age groups.

Fig. 9. Age intervals of males buried with grave goods of different richness (imputed value) (average age interval values in boldface).

Fig. 10. Average number of artefacts, number of artefact types, and imputed set values in male burials in different periods.

Fig. 11. Average number of artefacts, number of artefact types, and imputed set values in the burials of males 20–40 years old in different periods.

Fig. 12. Average number of artefacts, number

of artefact types, and imputed set values in the burials of males over 40 years old in different periods.

Fig. 13. Average number of weapons in the burials of males 20–40 years old and those over 40 in different periods.

Fig. 14. Scale of female burials in collective graves in different periods.

Fig. 15. Diameter (x) and height (y) in metres of barrows with female burials (average dimensions: 1 – barrows with burials of females of all ages, 2 – barrows with burials of females 20–40 years old, 3 – barrows with burials of females over 40).

Fig. 16. Position of the burials in the barrows: females from different age groups.

Fig. 17. Position of female burials in barrows from different periods.

Fig. 18. Number of female burials with and without grave goods in different age groups and in different periods (1 – burials of females 20–40 years old, 2 – burials of females over 40).

Fig. 19. Number of artefacts and number of artefact types in female burials.

Fig. 20. Number of artefacts, number of artefact types, and imputed set values for females from different age groups.

Fig. 21. Age intervals of females buried with grave goods of different richness (imputed value) (average age interval values in boldface).

Fig. 22. Average number of artefacts, number of artefact types, and imputed set values in female burials in different periods.

Fig. 23. Average number of artefacts, number of artefact types, and imputed set values in the burials of females 20–40 years old in different periods.

Fig. 24. Average number of artefacts, number of artefact types, and imputed set values in the burials of females over 40 years old in different periods.

Fig. 25. Ratio of the number of tools and various gear to ornaments and clothing accessories in the burials of females of different ages in different periods (1 – burials of females 20–40 years old, 2 – burials of females over 40).